

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra primární pedagogiky

**Prosociální dovednosti jako součást etické výchovy
v mateřské škole**

Socialskills as a part of ethics education in kindergarten

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Helena Hejlová, Ph.D.

Autor bakalářské práce: Helena Nixová

Studijní program: Specializace v pedagogice (B7507)

Studijní obor: B MS (7531R001)

Bakalářská práce dokončena: duben 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Prosociální dovednosti jako součást etické výchovy v mateřské škole vypracovala pod vedením PhDr. Heleny Hejlové, Ph.D. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Podpis:

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování vedoucí práce PhDr. Heleně Hejlové, Ph.D. za odborné vedení, pomoc a rady při zpracování této práce.

Anotace:

Bakalářská práce se věnuje prosociálním dovednostem, které jsou součástí etické výchovy. Nabízí prosociální činnosti určené předškolním dětem v mateřské škole. Cílem práce je dokázat, že tyto činnosti zkvalitňují vztahy mezi dětmi a rozvíjí prosociální chování mezi nimi. Vyhodnocení akčního výzkumu proběhlo metodou pozorování.

Klíčová slova:

Etická výchova, prosociální činnosti, předškolní věk, mateřská škola

Annotation:

The bachelor thesis deals with prosocial skills which are part of ethics. It offers prosocial activities intended for preschool children in kindergarten. The aim of the thesis is to prove that these activities improve the quality of relationships among children and develop prosocial behavior among them. Evaluation of the action research was made by the method of observation.

Keywords:

Ethics education, prosocial activities, pre-school age, kindergarten

Abstrakt:

Předškolní věk je jedno z nejdůležitějších období. To, co se dítě naučí a co prožije v předškolním věku, má vliv na celý jeho život. Velký problém vidím v tom, že dnes některé děti spolu neumějí spolupracovat, nerozdělí se, nepomůžou automaticky mladším a slabším, neumějí řešit vzniklé konflikty a nemají základní sociální návyky jako je pozdrav, poděkování a omluva.

Proto bylo mým cílem, zařadit prosociální aktivity do prostředí mateřské školy, aby rozvíjely prosociální chování mezi dětmi v rámci etické výchovy. V teoretické části je klíčový program etické výchovy a metody etické výchovy. Na programu etické výchovy jsou postaveny zmiňované aktivity a metody poukazují na to, jak aktivity aplikovat do praxe. V praktické části jsem zjišťovala, zda řízené prosociální činnosti, které vyplývají z programu etické výchovy, zkvalitňují vztahy mezi dětmi. Tento akční výzkum byl zjišťován metodou pozorování a vyplynulo z něj, že řízené prosociální činnosti v rámci etické výchovy zlepšují vzájemné vztahy mezi dětmi a posilují sebevědomí dítěte. Zlepšily se vztahy mezi dětmi, zejména při řešení konfliktů. Výsledek pozorování také ukázal, že kultivace vztahů a lepší prosociální chování u dětí je dlouhodobá záležitost.

Abstract

Preschool age is one of the most important periods. What a child learns and what he/she experiences at the preschool age has an impact on all his life. I see a big problem in that today some children cannot cooperate together, they do not share things, do not automatically help the younger and weaker, they cannot solve any conflicts and do not have basic social habits such as greetings, thanks and apology.

Therefore it was my goal to include pro-social activities into the kindergarten environment to develop prosocial behavior among children in the context of ethics. In the theoretical part the key matter is the program of ethical education and methods of ethics education. The mentioned activities are based on the program of ethical education and the methods point out how to apply the activities to practice. In the practical part I examined whether controlled prosocial activities resulting from the program of ethical education improve the quality of relationships among children. This action research was determined by method of observation and resulted in fact that controlled prosocial activities within ethical education improve relationships among children and strengthen child's confidence. The relations among children improved, especially in solving conflicts. The result of observation also showed that the cultivation of relationships and better prosocial behavior among children is a long-term matter.

Obsah

ÚVOD	9
1 CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU Z HLEDISKA EMOČNÍHO VÝVOJE.....	11
2 ETICKÁ VÝCHOVA	14
2.1 Etická výchova a školství	14
2.2 Projekt etické výchovy	15
2.2.1 Cíl etické výchovy - prosociálnost	16
2.2.2 Výchovný styl pedagoga.....	18
2.2.3 Program etické výchovy	20
2.2.4 Metody etické výchovy	24
3 ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ	27
4 PROSTŘEDKY ETICKÉ VÝCHOVY PRO MATEŘSKOU ŠKOLU	30
4.1 Komunitní kruh	31
5 PŘEDMĚT, CÍLE VÝZKUMU A PŘEDPOKLADY VÝZKUMU.....	35
6 AKČNÍ VÝZKUM.....	36
6.1 Cíl mého působení.....	37
6.2 První etapa výzkumu - metoda pozorování dětí	37
6.3 Druhá etapa výzkumu - aktivity zaměřené na prosociální chování	39
6.3.1 Stanovení společenských pravidel	39
6.3.2 Ranní přivítání.....	41
6.3.3 Pozdrav	42
6.3.4 Podání ruky	44
6.3.5 Kolečko informací	45
6.3.6 Společné kreslení	47
6.3.7 Kamarádská honička	48
6.3.8 Místo po pravici	49
6.3.9 Šeptaná nálada.....	50
6.3.10 Krtečkovy nádoby	52
6.3.11 O moc hodném strážci majáku	55
6.3.12 Tři králové	56
6.3.13 Pastýř vtipálek	57
6.3.14 V čem jsem výjimečný, výjimečná	59

7	SHRNUTÍ AKČNÍHO VÝZKUMU A POZOROVÁNÍ S KONTROLNÍ SKUPINOU ..	61
9	ZÁVĚRY PRAKTICKÉ ČÁSTI	75
	ZÁVĚR	77
	DISKUSE	79
	SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	80
	Literatura	80
	Internetové odkazy	81
	PŘÍLOHY	83

ÚVOD

Když jsem poprvé slyšela o etické výchově, nevěděla jsem, co přesně etická výchova je, co je jejím předmětem a co si pod tímto pojmem představit. Začala jsem se o tuto tematiku zajímat a zaujala mě natolik, že jsem absolvovala Kurz etické výchovy – výchovy k prosociálnosti. Kurz byl na 2 roky a během této doby jsem pochopila, že etická výchova je velmi důležitá pro morální rozvoj dětí.

Etická výchova se vyučuje na některých mateřských, základních, středních a vysokých školách. V dnešní době nejsou podle mého názoru ve většině případů vztahy mezi žáky na dobré úrovni. Často k tomu přispívá i to, že děti nežijí v úplných rodinách. Nerespektují se, smějí se druhým, mají sklony k rasismu, ale hlavně nemají úctu k druhým ani k sobě. Dochází zde i k šikaně. Etická výchova naopak utužuje vztahy mezi vrstevníky, snaží se o komunikaci mezi žáky, posiluje sebevědomí jedince a napomáhá k pozitivním vztahům v kolektivu. Učitelé, kteří etickou výchovu vyučují na základních a středních školách, tvrdí, že silně klesla šikana. Proto je důležité etickou výchovu vyučovat nejen na 1. stupni ZŠ, ale i v mateřských školách.

Úkolem etické výchovy je najít za každých okolností a v každém čase pro každého člověka platná kritéria mravného a nemravného, správného a nesprávného. Cílem není posuzovat správnost volby, ale nacházet princip, který by dokázal člověku pomoci rozlišovat zmiňované protiklady. Významnou roli sehrává na této cestě hledání, upevňování a transfer do každodenního života osobnosti pedagoga.

Osobnost pedagoga je pro etickou výchovu velice důležitá. Aby učitel mohl vést děti k prosociálnosti, musí být sám prosociální. Učitel by měl respektovat každé dítě, rozumět jeho osobnosti, znát jeho individuální zvláštnosti a výjimečnosti každého dítěte.

Toto téma jsem si vybrala, protože předškolní věk je jedno z nejdůležitějších období. Dítě si prochází mnoha změnami jak fyzickými a psychickými, tak sociálními, které ovlivňují jeho budoucí život. Vznikají první kamarádství, spolupráce s ostatními dětmi, komunikace s učitelkou či kamarádem. Dítě si zde utváří své hodnoty a dochází zde k prvním konfliktům jako hádka o hračku, žalování, závist, boření staveb jiným, fyzické ublížení a mnoho dalšího. Jako velký problém vidím v tom, že dnes některé děti nemají základní sociální návyky jako je pozdrav, poděkování a omluva. Nejdou automaticky pomoci mladším a slabším, nerozdělí se a neumějí spolupracovat. Proto se zaměřím na to,

aby se děti již v předškolním věku naučily spolu správně komunikovat, respektovat druhého, správně se k sobě chovat, neubližovaly si, dokázaly se rozdělit, někomu něco darovat, znaly svá práva a uvědomovaly si své povinnosti.

Bakalářská práce je zaměřena na prosociální chování dětí. Práce je rozdělena na dvě části. Teoretická část se zabývá především projektem etické výchovy. Jaký je cíl, program a metody projektu. Poukazuje na důležitost výchovného stylu pedagoga. Zabývá se řešením problémů a ukazuje, jak rozvíjet prosociální dovednosti v mateřské škole. Praktická část je postavena na aktivitách, které rozvíjí prosociální chování u dětí. Aktivita jsou popsány tak, aby je pochopil a mohl využít každý pedagog mateřské školy do svého režimu dne. Cílem mé práce je dokázat, že tyto aktivity-činnosti zkvalitňují vztahy mezi dětmi a rozvíjí prosociální chování mezi nimi.

TEORETICKÁ ČÁST

1 CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU Z HLEDISKA EMOČNÍHO VÝVOJE

Tuto kapitolu začnu větou, od I. Gillernové (2010, s. 126), která mě zaujala: „Citový vývoj a rozvoj dítěte, jakožto součást sociálního rozvoje je důležitým prvkem výchovy „zdravého “ jedince a jednou z podmínek prospěšného vrůstání dítěte do mezilidských vztahů.“

S touto větou musím souhlasit. Mezilidské vztahy jsou velmi důležité, proto je potřeba zaměřit se na sociální rozvoj dětí co nejdříve. V této kapitole se proto zaměřím na předškolní věk z hlediska emočního vývoje.

Už malé děti jsou od počátku pozorné k pocitům druhých lidí. Kolem jednoho roku řídí své chování podle výrazů emocí druhých. Mezi druhým a třetím rokem děti dobře poznávají a zvládnou slovně označit výraz emocí druhých a na negativní emoce blízkých reagují prosociálním chováním. O svých pocitech v této době často spontánně hovoří a připisují je i panenkám či zvířátkům v symbolické hře. Hovory o pocitech dítěti pomáhají vlastní emoce lépe ovládat. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 97)

V průběhu třetího roku života, kdy sílí negativismus, ale i snaha dělat věci sám a po svém, se u dítěte objevují i první počátky skutečné **sebekontroly**. Učí se počkat a nepodlehnout okamžitému impulzu. Používá při tom samo vůči sobě pokyny a příkazy, které zná od rodičů. Většinou až kolem tří let, díky sebekontroli, dítě nemusí k sebeřízení užívat hlasitou řeč, kterou dosud používalo. Řídí se nyní už spíše myšlením než řečí a schopnost sebekontroly pak rychle narůstá. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 95)

Orientace v základních **emocích** je pro děti předškolního věku snadná, porozumění komplexnějším emocím je obtížnější. Čtyř až pětileté děti si většinou neuvědomují, že lidé mohou zároveň prožívat různé emoce, chápou je spíše jako po sobě následující reakce na různé události. Po pátém roce si uvědomí, že emoční prožitky mohou být složitější. Třeba že mohou být šťastní, pyšní, nebo naopak mohou být smutní a stydět se. Porozumění emoční ambivalenci je obtížné. Teprve šestileté děti pochopí, že se lidé mohou cítit dobře i špatně, že se jim něco může líbit jen částečně. Uvědomí si, že lze reagovat zároveň různými pocity. Důležité je, aby dítě pochopilo protikladnosti a podobnosti určitých emocí. (Vágnerová, 2000, s. 198)

V předškolním věku začínají děti chápat příčiny **emočních reakcí**. Uvědomují si, že určité situace vyvolávají stejné pocity. Od 3 let dovedou bez problémů poznat dění, které má pozitivní účinky, třeba pocity štěstí. Příčiny negativních emocí jdou obtížněji rozpoznat. Proto situace vyvolávající zlost nebo strach rozpoznají až děti starší 4 let. Ve starším předškolním věku děti pochopí, proč se někdo cítí v určité situaci špatně. K porozumění tak pomáhají zkušenosti s vlastními prožitky a reakcemi jiných. Mezi 5.-6.rokem dochází k posunu v chápání příčin emočních reakcí. (Vágnerová, 2000, s. 198)

V předškolním věku se u dětí rozvíjí **emoční inteligence**. Děti lépe chápou svoje pocity, dovedou projevit empatii k emočním prožitkům jiných lidí, oddálit vlastní uspokojení a snaží se ovládat své citové projevy. Od předškolních dětí se vyžaduje, aby svoje emoce ovládaly a to především negativní emoce, jako je zlost, vztek, rozmrzelost či podrážděnost. Ve 4-5 letech začínají děti svoje citové projevy ovládat, lépe jim rozumí a dokáží je také zřetelněji a jemnějším způsobem vyjadřovat. Jsou k sobě kritičtější a vědí, co by neměly dělat. S porozuměním vlastním pocitům, emočním projevům druhých lidí zde u dítěte narůstá i schopnost vcítění - empatie. Empatie je velmi důležitá z hlediska prosociálního chování. (Vágnerová, 2000, s. 199)

V předškolním věku se utváří **svědomí**. To je závislé na řadě podmínek, především na vztahu dítěte k rodičům. Uspokojivý vztah dítěte k rodičům je hlavním předpokladem pevného svědomí. K jeho vývoji přispívá matka, která má vřelý vztah k dítěti, a otec, který dítě pozitivně akceptuje. Rodiče mohou děti naučit chápat význam citových prožitků, mohou jim pomoci k porozumění svými reakcemi na dětské nálady i vysvětlením vlastních pocitů. Gillernová (2010, s. 127) uvádí, že svědomí je významná stránka sociálního chování. Dítě prožívá uspokojení při dodržování správných norem, ale také pocit viny při jejich nerespektování. Předškolní děti mají dostatečně bohatý slovník pro označení emocí. Porozumění jednotlivým pojmům si mohou zlepšit například v komunikaci s dospělými, při čtení pohádek a vyprávění příběhů. (Vágnerová, 2000, s. 200)

V předškolním věku se rozvíjí **emoce vztahové**. Objevují se city jako je láska, sympatie, nesympatie, soucit, či pocity sounáležitosti. Děti, které mají bezpečné zázemí, lépe porozumí citovému ladění jiných osob. Děti, které potřebné jistoty nedosáhly, reagují častěji negativně a lidem tak dobře nerozumějí. Pozitivní vztahové emoce trvají déle a projevují se radostí z nějakého sdílení. (Vágnerová, 2000, s. 199)

Ve výhodě jsou děti, které mají sourozence. S nimi musí stále vyjednávat, učí se chápat i jejich potřeby a přání, učí se s nimi soupeřit, ale i podělit se o hračky apod. V

tomto ohledu je příležitost ke kontaktu s druhými dětmi pro předškolní dítě již velmi významným činitelem emočního vývoje a napomáhá k rychlejšímu rozvoji jeho sociálních dovedností. Schopnost porozumět vnitřnímu prožívání druhých je však jistě závislá nejen na dosavadních zkušenostech dítěte s druhými dětmi, ale především na vztazích s dospělými. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 98)

Vztahy k druhým dětem jsou většinou nahodilé, přelétavé, málo trvalé. Přesto nelze podceňovat vliv druhých dětí v tomto věku. Kolláriková (2010) uvádí, že děti spolu zažívají pozitivní zkušenost, dělí se. V tomto vztahu projevuje dítě porozumění druhé osobě, prosazuje své cíle, názory a nápady. Každé dítě by mělo mít příležitost ke styku s druhými dětmi, ať už v institucionální podobě ve školce, nebo jinak. Jen v jejich společnosti se učí způsobům chování, které jsou tolik důležité. Ve styku s dospělými se nemůže učit pomáhat slabším, nenaučí se vést druhé a jindy se jim podřídit, soupeřit se stejně schopnými, spolupracovat na stejné úrovni a řešit kompromisem mnohé vznikající konflikty. (Langmeier, Krejčířová, 2006 s. 100)

I přesto, že jsou vztahy v období předškolního věku málo trvalé, jak už jsem zmínila, je to období, které je z hlediska mezilidských vztahů velmi důležité. To, co se dítě naučí a co prožije v předškolním věku, má vliv na celý jeho život. Setkává se zde s prvními konflikty a učí se je řešit. Poznává nové emoce učí se je vyjádřit. Začíná projevovat empatii. Má zde příležitost ke kontaktu s druhými dětmi, učí se pomáhat slabším a učí se spolupracovat. Proto z hlediska nejen emočního vývoje, ale i z hlediska etické výchovy je velmi důležité, aby každá učitelka rozvíjela prosociální chování dětí již v mateřské škole.

2 ETICKÁ VÝCHOVA

2.1 Etická výchova a školství

Etická výchova se v poslední době dostává do středu pozornosti v řadě zemí. Příliš liberální přístup má své nepřekročitelné meze. V mnoha zemích došlo k nebezpečnému posunu do oblasti špatných mezilidských vztahů, nadměrného sobectví, egoismu a mnoho dalšího. V této atmosféře se oslabil dosud tradiční vliv rodiny na výchovu nové generace. V postkomunistických zemích vedlo opojení z nově nabyté svobody ke zřetelnému zhoršení.

Byla zde touha po rychlém růstu prosperity a zbohatnutí. Došlo k potlačení vlivu tradičních strážců etických norem, jimiž byly církve, občanské spolky a sdružení, které se vyznačovaly spolehlivou vnitřní komunikací a tvorbou silného veřejného mínění. Tyto změny nemohly zůstat bez důsledků na stav vědomí mládeže. Na jejich vzájemné vztahy i na jejich charakterové zrání a na vztahy ke společnosti jako celku. U mnohých současná situace ve společnosti způsobuje pocit ohrožení, frustrace a vlastní nedostatečnost. Jiné přibližuje k rizikovému až kriminálnímu chování. Proto mnoho zemí vytváří snahu věnovat mladé generaci zvláštní pozornost, posílit výchovné působení školy a mládežnických organizací jako kompenzaci nebo podporu mnohdy již zeslabeného vlivu rodiny. Tomu všemu pomáhá právě etická výchova (Nováková, Vyvozilová, 2005, s. 7)

Na základě světových výzkumů, které formují a určují vývoj charakteru, vznikl projekt etické výchovy. Na počátku 80. let minulého století vytvořil R. Roche-Oliver, z Nezávislé univerzity v Barceloně, projekt výchovy k prosociálnosti. Prosociálnost je jádro projektu etické výchovy. Ve výzkumu se zaměřil na vývoj charakteru, ze kterého vyvodil a pojmenoval patnáct faktorů, které podmiňují prosociální chování dětí. Deset z nich začlenil do programu projektu k osvojení žákům a zbývajících pět faktorů zahrnuje do výchovného působení pedagoga.

Projekt dále rozpracoval a doplnil L. Lencz. Z experimentálního ověření vyplynuly velmi dobré výsledky. Etická výchova je od roku 1993 vyučována na ZŠ ve Slovenské republice jako povinně volitelný předmět. Etická výchova je jedním z projektů, která od roku 1992 postupně získává své místo ve výchovném a vzdělávacím procesu našeho školství. Je postavena na prožitkové pedagogice. Vede k vytváření osobních postojů a hodnot formou vlastního prožitku žáka. (Nováková, 2006, s. 9)

Dnes se o kultivaci a vzdělávání v oblasti etiky zaslouhuje Etické fórum ČR(www.etickeforumcr.cz). Etické fórum je nezisková organizace s celorepublikovou působností, která vzdělává v oblasti etiky pedagogy a apeluje ve společnosti na slušnost a morálku. Dnes školí již více než 10 let učitele a vychovatele všech typů a stupňů škol formou dvouletého kvalifikačního akreditovaného kurzu v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Projekt etické výchovy je doporučován školám k zařazení do jejich vzdělávacích programů. MŠMT, opatřením ministryně školství ze dne 16. 12. 2009, rozšířilo Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání doplňující vzdělávací obor etická výchova(www.vuppraha.cz). Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání se o etické výchově jako takové nezmiňuje. Je zde mluveno o prosociálním chování především v oblasti Dítě a ten druhý.

2.2 Projekt etické výchovy

Projekt obsahuje program jednotlivých psychosociálních dovedností a specifickou formu působení na dítě. Je určen pro základní a střední školy. Volí různorodé metody práce dle věku dětí, typu třídy a specifiky pedagoga. Zaměřujeme se zde na jediný výchovný cíl a to je prosociální chování žáka. Chování, které podporuje dialog a nezištnou spolupráci ve skupině. Je zde snaha o komplexní prosociálnost. Pokud si dítě osvojí prosociální postoje a chování, s velkou pravděpodobností z něj vyroste charakterní člověk. (Nováková, 2006, s. 9)

Ve školách se hodnotí individuální práce dítěte. Nemotivuje ke spolupráci a neučí tomu, přestože rodinný, společenský, politický i ekonomický život je na ní založen. Jednou z příčin krize rodiny, konfliktů na pracovištích, špatné funkce ekonomického či politického systému je právě nedostatek schopnosti pracovat v týmu. Neumíme to, protože nás tomu nikdo nikde nenaučil. Etická výchova proto usiluje tuto mezeru zaplnit. Nejdříve probouzí a rozvíjí dispozice a schopnosti, které navozují a ulehčují prosociální chování. Upevňuje pozitivní charakterové vlastnosti každého člověka a potom postupně přivádí k prosociálnímu chování. (Nováková, Vyvozilová, 2005, s. 8).

Důležitá je nejen základní orientace v mravních hodnotách, ale i vytváření a zvnitřnění vlastních hodnot žáka, který se stává posilou a základem zralé osobnosti. Ta dokáže realizovat poznané dobro bez nároku na odměnu a ocenění ostatních, pouze na základě vlastního uspokojení z naplnění svých vnitřních hodnot a požadavků. (Nováková, 2006, s. 9)

R.Olivar spolu s L. Lenczem uskutečnil souhrnný výzkum faktorů, které podmiňují a podporují žádoucí chování a zařadili do programu výchovy faktory, které se ukázaly významné z hlediska prosociálního chování a doplnil je dalšími náměty (Nováková, Vyvozilová, 2005, s. 8). První z faktorů je cíl etické výchovy. Dalším faktorem je výchovný styl pedagoga. Dále je významný program etické výchovy a jako poslední jsou to metody etické výchovy. Zmiňovanými faktory, které jsou nezbytné pro projekt etické výchovy, se budu podrobněji zabývat v dalších kapitolách. Jak už jsem výše zmínila, projekt etické výchovy je určen základním a středním školám. Proto budu níže používat termín žáci, nikoliv dítě.

2.2.1 Cíl etické výchovy - prosociálnost

Za cíl etické výchovy se označuje prosociálnost. Slovo prosociálnost je odvozené z latinského slova socius = druh, společník. Prosociálnost souvisí s pravidlem mravnosti „Co (ne)chceš, aby dělali tobě, (ne)dělej druhým.“ (www.etickeforumcr.cz)

Soňa Kikušová uvádí: „Za prosociální se ve všeobecnosti považuje taková činnost jedince, která je zaměřená na ochranu a podporu, anebo na zlepšení stavu vnějšího subjektu - jednotlivce, skupiny, sociální instituce, společnosti. Více autorů zdůrazňuje při prosociálním chování kategorie jako nezištnost, potřebu druhé osoby, porozumění druhé osoby a konání v prospěchu druhé osoby. Aktér prosociálního řízení realizuje tuto činnost na základě vlastního rozhodnutí z důvodu preference pozitivních sociálních a morálních hodnot neočekávajíc vnější materiální nebo sociální odměnu.“ (Kolláriková, 2010, s. 117)

To znamená, že motivem nebo předpokladem prosociálního chování je vnitřní potřeba dělat to, co prospěje druhému. Cílem výchovy tedy je nejen žáky naučit, aby si osvojily určité vnější chování, ale přivést je k tomu, aby se chovaly prosociálně z vnitřní potřeby. Uvádí se, že prosociální osobnost se dá charakterizovat tak, že projevuje soucit s lidmi, kteří mají těžkosti, těší ji někoho obdarovat nebo se s někým rozdělit, pracuje ve prospěch jiných lidí, úspěchy druhých přijímá bez závisti, má pochopení pro starosti a nevýhody svých známých, prožívá s jinými lidmi jejich starosti a radosti. (Nováková, 2006, s. 12-14)

L. Lencz uvádí čtyři znaky prosociálního chování. Prvním znakem je chování ve prospěch druhého, dále chování bez očekávání protislužby nebo vnější odměny, třetím znakem je chování podporující vyrovnanost a chování, které nenaruší identitu subjektu - toho, kdo se chová prosociálně. (Nováková M., 2006, s. 13)

Prosociální chování podle Lencze znamená poskytnout fyzickou pomoc, darovat, půjčit nebo rozdělit se, poradit a vysvětlit. Potěšení a povzbuzení smutných nebo utrápených lidí, vyjádřit pozitivní hodnocení druhých s cílem posílit jejich sebeúctu, se zájmem a soustavně naslouchat druhému, snažit se pochopit druhé, pochopit jejich city - empatie. Dále solidárnost-chování, které vyjadřuje účast na důsledcích - zvláště tragických podmínkách, stavu, situaci nebo neštěstí druhých osob. Snažit se o zmírnění protikladů dorozuměním a dohodou ve skupině, hledáním toho, co nás spojuje, vytvářet atmosféru pokoje a svornosti. (Nováková, 2006, s. 13)

Důležitá je skutečnost, že tendence k prosociálnímu chování se projevuje již v nejútlejším věku. M. Nováková (2006) uvádí ve své knize výsledky empirických výzkumů podle E. Stauba, které ukazují, že prosociální chování se pojí s empirickým spoluprožíváním bolesti nebo radosti druhých. U čtyřměsíčních kojenců bylo zjištěno, že začali hlasitě plakat, když plakali ostatní kojenci. Tato empirická reakce na utrpení a tíseň druhého je podle pozorování nejranější a základní formou prosociálního chování. O něco později se objevuje tendence darovat, dělit se, udělat radost. M. Nováková (2006) poukazuje na pozorování Rheingolda, Haya a Westa u patnáctiměsíčních dětí, kde pozorovali vícero formy dělení se a obdarovávání. Frekvence takového chování stoupla do věku 24 měsíců. Děti se podělily nejčastěji s rodiči, méně často i s třetími osobami. Více výzkumů dokázalo rostoucí výskyt projevu soucitu a ochoty pomáhat v prvních rocích života. Jednalo se o darování hraček, pokusy utěšit dítě v tísní, snaha pomáhat jinému dítěti a snaha interpretovat přání druhého dítěte třetí osobě. Projevy pomoci registrovali i v mateřské škole. Děti se měly na pokyn dospělého rozdělit s druhými, potěšit dospělého a pomáhat dospělým posbírat věci. Na základě těchto a dalších výzkumů je nesporné, že už děti předškolního věku jsou si vědomy potřeb jiných osob a někdy na ně reagují. Další výzkumy ukázaly, že u malých dětí je malá tendence vzdát se věci ve prospěch druhých, ale tato ochota s věkem dítěte roste. Ochota spolupracovat, jako osobní projev prosociálnosti, roste také s věkem dítěte. Gottschaldt a Frauhof-Ziegler (Nováková, 2006, s. 11-14) nezjistili u dvou a tříletých dětí žádnou spolupráci. Čtyřleté děti projevovaly částečnou a pětileté až šestileté děti úplnou kooperaci.

Kapitolu ukončím odstavcem, který vystihuje význam prosociálního chování podle S. Koťátkové (2014, s. 199), která uvádí: „Děti velmi citlivě reagují na chování ve svém okolí a napodobují ho. Proto by měly být svědky takového spolužití, kde převažuje pomoc druhému, když se nachází v tísní, uznání jeho i vlastních potřeb a ochota porozumět,

případně pomoci. Základ takové prosociální vnímavosti spočívá určitě v rodině a neopominutelný přínos má dětská skupina pod vedením citlivého pedagoga.“

2.2.2 Výchovní styl pedagoga

Výchovní styl pedagoga je druhým faktorem podle R.Olivara a L. Lencze, který v programu etické výchovy podporuje žádoucí chování dětí. Etická výchova předpokládá určitý výchovní styl pedagoga, určitý přístup a vztah k žákům. Účinnost etické výchovy značnou měrou závisí na tomto specifickém vztahu. V jiných předmětech lze dosahovat dobré studijní výsledky s přístupem například autoritativním. Etickou výchovu však s autoritativními výchovními metodami spojovat nelze. Etická výchova se snaží o určitý vztah k žákům a to laskavý, radostný, partnerský a přátelský, založený na vzájemné úctě a respektu. Zároveň je to vztah náročný ve svých požadavcích a je důsledný. Podle projektu etické výchovy je tento vztah možno vytvořit na základě těchto zásad:

1. Vytvoříme ze třídy výchovní společenství

Výzkumy dokázaly, že pokud jsou ve společenství dětí dobré vztahy, je též příznivě ovlivněna práce učitele s dětmi, děti si navzájem pomáhají a jsou spravedlivé. Děti jsou vedeny k činnostem, při kterých se učí zlepšovat vzájemné vztahy, a to přispívá k celkově pozitivnímu vyladění na druhé.

2. Přijmeme dítě takové, jaké je a projevíme vůči němu přátelské city

Dítě musí cítit, že je přijímáno učitelem a pokud možno i kolektivem třídy. Musí vědět, že má v kolektivu pevné místo a vědět, co se od něj očekává.

3. Připisujeme dětem pozitivní vlastnosti, zejména prosociálnost, vyjadřujeme pozitivní očekávání

Je důležité žákům pomáhat k pozitivnímu sebeoceňování a pocitu úspěšnosti. Žák pak pracuje s chutí, uvolněně a soustředěně. Dostaví se dobré výsledky a to posílí žákovu motivaci a pozitivní sebehodnocení.

4. Formulujeme jasná a splnitelná pravidla hry

Dítě, které nenaučíme přijímat zodpovědnost a zachovávat určitá vnější pravidla hry, žije chaoticky a má problém se orientovat mezi lidmi. Velmi se osvědčilo stanovit

spolu s dětmi pravidla pro jejich třídu (Svobodová, 2010, s. 18). Například všichni jsme kamarádi, máme právo na svůj názor, při diskusi mluví jeden a ostatní mu naslouchají a mnoha dalších.

5. Reagujme na negativní jevy klidným poukázáním na jejich důsledky

Nežádoucí chování u dětí řeší dospělí často zesměšněním dítěte nebo fyzicky agresivní reakcí. Ta nevede k vyhasnutí nežádoucího chování, ale naopak rozvíjí v dětech agresivitu a vyvolá v nich opačnou reakci. Tím, že pedagog dítěti vysvětlí následky jeho nesprávného chování, usměrní tak pozornost dítěte na důsledky jeho činnosti pro jiné dítě. Podporuje empatii a prosociálnost. Měli bychom děti naučit řešit konflikty neagresivním způsobem.

6. Vybízíme k prosociálnímu chování.

Vybízení k prosociálnímu chování spojené s vhodnými argumenty je velmi účinné. Slabé vybízení nemá skoro žádný vliv na prosociální chování a naopak velmi intenzivní a ustavičné vybízení vzbuzuje odpor a vyvolává spíše opačný účinek, než bychom chtěli.

7. Odměny a tresty použijeme opatrně.

Odměny a pochvaly mají být přiměřené a konkrétní. Pochval by mělo být více než trestů.

8. Zapojme do výchovného procesu i rodiče.

Na dítě velkou měrou působí výchovně škola, ve které dítě tráví spoustu času. Je proto důležité, aby škola s rodiči navázala dobré vztahy. Aby se stali partnery při výchově dětí. V rámci etické výchovy děti dostávají úkoly, na kterých je potřeba pracovat společně s rodiči.

9. Buďme nositeli radosti.

Učitel etické výchovy by se měl snažit vytvářet atmosféru přátelství a radosti. Jen za těchto podmínek může dojít k dostatečnému osvojení jednotlivých sociálních dovedností. (Nováková, 2006, s. 15-26)

Etická výchova nabízí řadu výchovných nástrojů. Zda tyto nástroje budou formovat dítě k prosociálnosti, závisí z velké míry na pedagogovi. Žáci vnímají jeho chování v běžném životě a poměřují ho s jeho slovy a chováním v hodinách etické výchovy. Pokud zjistí, že učitel principy etické výchovy realizuje v každodenním životě, pak můžeme prohlásit, že etická výchova opravdu vychovává! (Motyčka, 2006)

2.2.3 Program etické výchovy

Program etické výchovy má 10 stupňů. Jednotlivé stupně programu vedou k postupnému získávání dovedností, osvojení postojů a k základní hodnotové orientaci žáků. Probíhají formou prožitkové výuky při aplikování účinného výchovného stylu pedagoga. Pedagog by měl postupovat od prvního stupně programu a přidávat postupně další stupně. Samozřejmě důležité je, s jakou věkovou skupinou pedagog pracuje. Žáci na 1. stupni neprojdou všechny stupně. Většinou skončí u 6. stupně. To až žáci na 2. stupni ZŠ a studenti SŠ projdou všemi deseti stupni a mají přidaná další takzvaná aplikační témata. (Nováková, 2006, s.55-64)

1. Komunikace

Na tomto stupni se žáci seznamují s verbální i neverbální formou komunikace a učí se ji správně užívat s cílem vytvořit pomocí ní prosociální vztah. Při aplikaci etické výchovy zjišťujeme, že žáci mají problémy při aktivním naslouchání a při vedení dialogu. Na tomto stupni se zaměřujeme u komunikace o zrakový kontakt, úsměv, pozdrav, poděkování. Učíme žáky naslouchat druhému a umět se zeptat. (Lencz, 2001, s. 5-8)

K didaktickým cílům zde patří stmelení a seznámení kolektivu. Seznámení s cílem etické výchovy. Základy verbální a neverbální komunikace a základní prvky mezilidských vztahů. (Nováková, 2006, s. 29)

2. Důstojnost lidské osoby, úcta k sobě

Sebehodnocení výrazně souvisí s etickou problematikou, proto zařazení této tematiky do programu etické výchovy je plně odůvodněné. Žáci se učí zdravému sebeocenění, které by mělo vyrůstat z vědomí důstojnosti každého člověka. Sebehodnocení by mělo být přiměřené, nesmí se jednat ani o sebepodceňování ani o sebezvýšňování. Sebehodnocení je ve velké míře závislé na způsobu, jakým je hodnotí okolí. Je potřeba

poznávat své silné a slabé stránky, posilovat sebehodnocení dítěte a rozvíjet úctu k důstojnosti lidské osoby. Překonat nízké sebevědomí je požadavek nejen zdravé psychiky, ale i mravní zralosti a přejícího prosociálního vztahu k druhým. Psychologové hovoří o sebeoceňování jako o žádoucí kvalitě zralé osobnosti. Nízké sebehodnocení může být důsledkem buď vlastních poklesků, tvrdé výchovy, podceňování, ponižování, šikanování nebo neúměrně vysokých požadavků. (Lencz, 2001, s. 20-24)

Podle P. Kopřivy (2008, s. 207-209) hraje sebeúcta v našem pohledu na komunikaci, vztahy a výchovu klíčovou roli. Potřeba sebeúcty je jednou z přirozených potřeb. Vysoká sebeúcta je podstatným znakem zralé osobnosti. Budování a podpora sebeúcty dítěte má význam pro kvalitu jeho vztahů s dětmi i dospělými, zvnitřňování sociálních norem, rozvíjení kompetencí ke zvládání životních nároků, prevenci sociálně patologických jevů. K rozvoji sebeúcty dětí napomáhají bezpečné a láskyplné vztahy a příležitosti k úspěšnému zvládání úkolů, které jsou pro ně důležité.

Didaktický cíl je zde uvědomit si hodnotu a velikost člověka, úctu k lidské osobě, pozitivní sebehodnocení a poznání svých silných a slabých stránek. (Nováková, 2006, s. 29)

3. Pozitivní hodnocení druhých

Toto téma souvisí s předchozím. Bez pozitivního hodnocení sebe si nemůže žák osvojit přiměřené hodnocení jiných lidí. Snažíme se o to, abychom se k druhým chovali podobným způsobem, jako to očekáváme od nich. Podporujeme jejich sebeoceňování, vyslovujeme pozitivní očekávání, více chválíme apod. Důležitý je rozvoj pozitivního hodnocení druhých lidí. (Lencz, 2001 s. 24-26)

Didaktickým cílem je pozitivně hodnotit druhé v běžných i ztížených podmínkách a pozitivně hodnotit situace a události. (Nováková M., 2006, s. 29)

4. Tvořivost a iniciativa

Během života se člověk dostává do mnoha situací, ve kterých musí rychle zareagovat na vzniklý problém. Tento stupeň etické výchovy se proto snaží rozvíjet tvořivé myšlení člověka a učí ho tuto tvořivost uplatňovat v mezilidských vztazích. Proto je zde důležité rozvíjet iniciativu a tvořivost žáků a podporovat u nich tvořivost v mezilidských vztazích. (Lencz, 2001, s. 26-29)

Didaktickým cílem je podnítit tvořivé myšlení žáků, tvořivost v oblasti mezilidských vztahů a řešení problémů. (Nováková, 2006, s. 29)

5. Vzájemné vyjádření citů

Schopnost dobře vyjádřit své city je základní předpoklad pro rozvoj sociálních dovedností, empatii a přátelství. Zde se žáci učí vyjádřit své city, identifikovat se s nimi, ovládat je a usměrňovat. Učí se častěji vyjadřovat vyšší city, jako jsou srdečnost, sympatie, nadšení, důvěra, radost z krásné přírody anebo z uměleckého díla, vděčnost, uznání, optimismus. Vyjadřovat city má velký význam pro lidské a morální dospívání žáka a také pro pedagogické působení učitele a rodiče. City však mají svůj význam, protože jsou předpokladem pro empatické cítění s druhými v důsledku toho i prosociálního chování. (Lencz, 2001, s. 38-44)

Mezi didaktické cíle zde patří naučit se identifikovat a vyjadřovat city a zvládat prudké city. Mají zde úlohu vyšší emoce v rozvoji charakteru. (Nováková, 2006, s. 30)

6. Empatie

Empatie je schopnost pochopit a vycítit, co druhá osoba prožívá, cítí a myslí. Zde se žáci učí pochopit podstatu a význam empatie pro každodenní život. Hlavním úkolem této úrovně je naučit žáky vžít se do citů a postojů druhých a následně i do jejich celkové situace. Je logické, že bez empatie není důvěrné přátelství, protože empatie způsobuje, že jsme chápající, vstřícní, ohleduplní a důvěryhodní. Ve vývoji dítěte je empatie důležitou mírou jeho sociální osobnostní zralosti. Když je dítě empatické, slova jako důvěra, cit, porozumění a přátelství dostávají pravý význam. RocheOliver říká, že u neoblíbených dětí se objevuje to, že hovoří o sobě, dávají najevo nesouhlas, vyjadřují negativní city a často se dožadují informací. Takové chování není empatické. (Lencz, 2001, s. 44-50)

Didaktickými cíli je zde základní dovednost emocionální a kognitivní empatie, umět se vžít do celkové situace druhého a empatie v každodenním životě. (Nováková, 2006, s. 30)

7. Asertivita

Hlavním cílem tohoto stupně je porovnání pasivního, asertivního a agresivního chování. Seznamujeme žáky s asertivními právy a asertivními technikami a jejich nácvik v

prostředí třídy a to i v reálném životě. Asertivita je důležitým předpokladem zdravého vývoje osobnosti. Je mnoho situací v našem životě, které vyžadují, abychom se hlásili k našim morálním zásadám a názorům, přestože naše okolí má jiný názor. Žáci by měli vědět o svých právech a zde se s nimi seznamují. Důležité je právo říci ne a jeho nácvik. Jedna z příčin, proč mladí lidé začínají s drogami je, že neumí čelit nátlaku vrstevníků. Pokud však znají asertivní práva, lépe čelí nástrahám. (Lencz, 2001, s. 50-55)

K didaktickým cílům zde patří pochopení významu asertivity jako správného středu jednání, aplikace asertivních technik na situace praktického života, asertivní chování v soutěživých situacích a uplatnění asertivity při diskuzi a při řešení konfliktů.

(Nováková, 2006, s. 30)

8. Reálné a zobrazené vzory

V dnešní době žáci prožívají hodnotové zmatení kvůli nevhodným vzorům. Proto je nutné nabídnout žákům reálné a zobrazené pozitivní vzory. Měli by si uvědomovat, že i oni mohou pro druhé vystupovat jako pozitivní vzor. Tyto poznatky potvrzuje i každodenní zkušenost. Budeme-li se ptát někoho, proč se chová morálně, budou se odvolávat na pozitivní příklady rodičů či osobností, které je ovlivnily. Pozitivní vzory, ať už reálné (postavy historické, osoby současného veřejného života) nebo zobrazené (románové postavy), jsou důležitým prvkem každého tématu etické výchovy. Vzory mají pro mravní rozvoj mladého člověka rozhodující význam. Měli bychom podporovat orientaci žáků na pozitivní vzory a poukazovat na nesmyslnost snění o pochybných idolech. Žáci by si měli uvědomit zodpovědnost za svoje chování jako modelu pro druhé. (Lencz, 2001 s. 60-67)

Didaktické cíle jsou rozvinout smysl hodnoty modelu veřejné a anonymní prosociálnosti, pozorování vlivu reálných negativních vzorů a odpovědnost při výběru zobrazeného vzoru. (Nováková, 2006, s. 30)

9. Pomoc, přátelství a spolupráce

Působíme na osvojení prosociálního chování ve všeobecnosti, tzn., pokoušíme se u žáků rozvíjet konkrétní prosociální dovednosti jako dávání, pomoc, dělení se a přátelství. Rozvíjíme ochotu a schopnost spolupracovat. Je důležité rozvíjet prosociální chování i ve ztížených podmínkách a to ve prospěch problémových a nesympatických lidí. (Lencz, 2001, s. 67-71)

K didaktickým cílům zde patří spolupráce, prosociální chování a přátelství, prosociální chování k těm, ke kterým cítíme averzi. (Nováková, 2006, s. 31)

10. Komplexní prosociálnost

Komplexní prosociálnost se týká postojů a chování jednotlivce ke společnosti a to společenské skupině, národu a celé lidské společnosti. Vyžaduje postoj dobromyslnosti, pomoc, darování a dělení se ve společenských vztazích. Pokud chceme u žáků rozvíjet komplexní prosociálnost, musíme nejprve žáky naučit vnímat otázky sociální etiky a konkrétní příklady komplexní prosociálnosti. Tento faktor především předpokládá, že pedagog bude pracovat na rozvíjení porozumění ve vztahu k etnickým skupinám, národnostním menšinám a k osobám na okraji společnosti jako jsou bezdomovci a drogově závislí. (Lencz, 2001, s. 71-73)

Didaktickými cíli jsou zde prosociální chování ve vztahu skupin, solidarita se sociálně slabšími a řešení celospolečenských problémů. (Nováková, 2006, s. 31)

Aplikační témata

Aplikační témata jsou zaměřena na uplatnění získaných základních etických postojů a dovedností při řešení konkrétních problémů, při čemž aplikační témata uzavírají široké možnosti aplikace etiky do různých oblastí lidské činnosti. Metodicky a didakticky jsou zpracovaná témata etika, lidské hodnoty, ekonomické hodnoty, rodina, ve které žijí, výchova k sexuálnímu zdraví a rodinnému životu, etické aspekty ochrany přírody a vztah k médiím. Aplikační témata jsou určena pro 2. stupeň ZŠ a SŠ, jak jsem již zmínila výše. (Nováková, 2006, str. 31-32)

2.2.4 Metody etické výchovy

Etická výchova nemá své specifické metody. Využívá širokého spektra metod prožitkové pedagogiky s ohledem na kolektiv žáků a dispozici pedagoga. Využívané metody by měly splňovat dva základní požadavky a to zaujmout žáky a podporovat výchovné cíle v souladu s výchovným programem. Podle L. Lencze by pedagog měl vytvořit vhodné výchovné prostředí. Vytvořit ze třídy spolupracující a pozitivní společenství, snažit se je pozitivně ovlivňovat. Pomáhat dětem, aby emocionálně přijalo a rozumem pochopilo novou eticky relevantní skutečnost. Zapojit do výchovného procesu hodnotovou reflexi a rozvíjení morálního úsudku. Důležité jsou pozitivní vzory a modely

chování, které využíváme k upevnění získaných postojů a dovedností. Pedagog by si měl uvědomit, že výchova bude úspěšná jedině tehdy, když splní určité všeobecné podmínky výchovného stylu, žákům se věnuje systematicky a provází je společnou etapou života. Výchovný program etické výchovy využívá průřezu účinných metod. Největší důraz klade na prožitkové učení. Poskytuje tak dětem zkušenost a umožňuje jim vytvořit si svůj vlastní úsudek. Učitel zůstává v pozadí v roli moderátora. Nenásilně vede děti k dialogu, prožitku, vlastním postojům s vědomím jasného cíle. Všechny aktivity a nové dovednosti jsou směřovány k prosociálnímu chování, které se odráží v programu, stylu i zvolených metodách. Utváříme tak osobnost žáka, který nejde bezohledně a egoisticky jen za svým cílem a pro kterého se jednotlivé dovednosti nestávají pouhými nástroji k dosažení svých přání. Utváříme také jedince schopné dialogu, spolupráce, sebeprosazení, ale i ústupu ze své pozice pro dobro druhého. (Nováková, 2006, s. 33-34)

Pro etickou výuku je specifický určitý model výuky. Ta má čtyři stupně. Senzibilizaci, která předchází každé aktivitě. Pak přichází nácvik ve třídě, kde se zaměřujeme na to, co konkrétně s dětmi děláme, procvičujeme atd. Po každém nácviku musí proběhnout hodnotová reflexe, kde se s dětmi vrátíme k aktivitě a povídáme si o ní. V závěru by měla být reálná zkušenost. To, proč jsme aktivitu dělali, jak ji přeneseme do reálného života. Níže tyto modely výuky popíši.

1. Senzibilizace

Cílem je pochopit určitou skutečnost, navodit téma, o kterém se hovoří. Oslovuje kognitivní i emocionální složku osobnosti. Vede k pochopení a ztotožnění se s představou, hodnotou či tématem.

Vedeme se žáky dialog na související téma, promítání filmů k dané tématice, společné čtení textů nebo pohádek. Pohádky mohou citlivě duševně posílit a zocelit a ty slabé naladit na citlivější, měkčí notu. Účinek příběhů se prohlubuje, když je další den připomeneme jakoukoliv formou diskuze nebo zpracováním příběhu kresbou, dramatizací či modelováním.

U těchto metod převažuje kognitivní moment. Proto je doplňujeme didaktickými hrami. (Nováková, 2006, s. 35-36)

2. Nácvik ve třídě

Zahrnuje konkrétní nácvik dovedností formou aktivit, které umožňují prožitek vedoucí k upevnění postojů a správného jednání zaměřeného ke zvnitřnění a ujasnění hodnot. K nácviku využíváme provedení jednotlivých aktivit v kolektivu třídy za přítomnosti učitele jako moderátora. Aktivity jsou zaměřeny k základním bodům programu etické výchovy a aplikačních témat s ohledem na specifický didaktický cíl. (Nováková, 2006, s. 37)

3. Hodnotová reflexe

Hodnotová reflexe se provádí po prožití aktivitě. Je svázána se senzibilizací a senzibilizace bez hodnotové reflexe je bezcenná. Typické formy práce jsou dialog, hodnocení, chvíle ticha a další. Je snahou o pochopení teoretických nebo empirických základů a motivů, které vedou k objasnění tématu. Pedagog se snaží žáky motivovat k vyjádření jejich názoru. Svůj názor vyslovuje mezi posledními a nikdy ho nevnucuje. Snaží se o to, aby žáci věděli, že mluví vždy jeden, každý má právo říct svůj názor, hovoří stručně a k tématu. Pedagog žáky motivuje pochvalou a chválí dílčí postřehy. (Nováková, 2006, s. 37)

4. Reálná zkušenost

Reálná zkušenost neboli transfer do života se zaměřuje na to, aby žák svoji zkušenost využil v reálném životě. Pracujeme formou konkrétních úkolů souvisejících s běžným životem žáků. Pedagog každou předávanou dovednost končí transferem do života, poukáže na to, jak dovednost aplikujeme v reálném životě. (Nováková, 2006, s. 37-40)

3 ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ

Předškolní věk je věkem iniciativy, dítě má potřebu něco vytvořit, zvládnout a potvrdit tak svoje kvality. Řešení problémů se tak jeví jako přirozené. Při řešení problémů hraje podstatnou roli emocionální zaujetí nebo vyladění dítěte, proto je důležitá účinná motivace. Další důležité role hrají komunikace, tvořivost, představivost, samostatnost a určité sociální dovednosti jako je tolerance a schopnost řešit konflikty.

Hledat řešení problému znamená plánovat postup. Je třeba zvolit si cíl, kam chci dojít a co chci vyřešit. Jakým způsobem budu postupovat, přesně s kým, kde a co k tomu budu potřebovat. Tedy zvolit strategii k dosažení cíle. Je třeba si uvědomit, zda vůbec problém lze vyřešit, zda je cíl dosažitelný. Pro děti předškolního věku je stanovení jakéhokoli systematictějšího plánu na řešení problému obtížné. Dítě nedokáže odhadnout svoje možnosti a je přesvědčené, že zvládne víc, než je schopné. Navrhovaná řešení jsou proto mnohdy těžko realizovatelná. Děti často opomíjejí podstatné okolnosti a soustředí se pouze na to, co je zajímavé pro ně. Z důvodu, že je dětem vlastní impulzivní jednání bez rozmyslu, je pro ně obtížné potlačit vlastní podněty a není pro ně jednoduché postupovat podle návodu, který je jim předložen dospělými. K rozvoji seberegulačních procesů, jako schopnosti aktivizovat žádoucí chování a potlačit nežádoucí, dochází kolem 6.-7. roku. Děti mají tendenci spoléhat se na pomoc druhých, a proto je pro ně složité samostatně se při hledání řešení rozhodovat.

(Ležalová, 2014, s. 111-112)

Problémy, které musí dítě řešit, se obvykle dotýkají jedné ze dvou oblastí. První bychom mohli nazvat **funkční**. Dotýká se řešení problémů spojených s funkcí něčeho, případně s provedením či řešením úkolu. Třeba jak postavit věž, aby nespadla, kolik vody se vejde do hrnečku a další. V této oblasti se děti učí řešit problémy technické, myšlenkové, hádanky, provádějí experimenty, objevují nové poznatky a pracovní postupy a pokládají základy kritického myšlení. Druhou oblastí jsou otázky **sociální**. I zde se dítě učí řešit problémy, ale jsou to problémy spojené s mezilidskými vztahy. Tato úroveň kompetencí je už sama o sobě vyhrazena činností se silně prosociálním akcentem. Učitelce se vyplatí věnovat této oblasti maximální pozornost a neváhat přerušit jakoukoliv i zajímavou činnost, aby byl dořešen problém v sociálních vztazích. (Svobodová, 2010, s.37)

Učitelka mateřské školy je při řešení různých problémů a konfliktů velice důležitá. Upozorňuje děti na problémy v jejich blízkém okolí a oceňuje jejich snahu je řešit. Vytváří dětem prostor pro samostatnost, podporuje jejich aktivitu a neopomíjí ocenit užitou zkušenost. Neřeší problémy za děti, ale pomáhá jim hledat cesty k jejich řešení. Problémy neodkládá, ale řeší je tehdy, když nastanou. Snaží se, aby se děti cítily ve skupině dobře, nezažívaly pocit nebezpečí a selhání (Svobodová, 2010, s.37-42)

Učitelka využívá co nejvíce situací, které se během dne v mateřské škole vyskytnou. Nabízí je dětem k samostatnému řešení. Navozuje problémové otázky a podporuje různost řešení, na která děti samy přijdou. Oceňuje originální nebo neobvyklé nápady. Sleduje u dětí úroveň schopnosti porozumět řeči a neznámým slovům. Ctí zásadu přiměřenosti. Nechává děti nacházet a slovně vyjádřit jejich argumenty pro a proti. Starší děti postupně vede k odlišení reality a fantazie jako co se skutečně mohlo stát, co lze a co nelze doopravdy provést. Nabízí dětem příležitosti pro vlastním rozhodování a volbu, pro komunikaci a domluvu. Citově usměrňuje návrhy dětí k řešení a podporuje rozvoj jejich schopnosti odhadovat svoje možnosti. Podporuje týmovou spolupráci. Průběžně vytváří různorodou variabilní vzdělávací nabídku. Všímá si, jak na ni jednotlivé děti reagují, zda vzbuzuje jejich zájem a jakou vyvíjejí vlastní iniciativu. Podněcuje děti k využívání literatury k vyhledávání potřebných informací, snaží se je získat pro záměrné učení. Všímá si úroveň myšlení jednotlivých dětí ve skupině a snaží se zadávat k řešení problémy různé obtížnosti. Sleduje, zda děti navozené situace a souvislosti správně chápou. Podněcuje děti k dotazování, pokud některým výrazům nerozumí. Nabízí dětem nejrozličnější příležitosti k uplatňování vlastních postupů jako je experimentování, zkoumání formou pokusu a omylu. Podporuje schopnost dětí pracovat samostatně. Sleduje, zda děti nové a neznámé věci baví, zda mají radost, když objeví něco nového, zda dokážou své postupy sdělit ostatním dětem ve skupině. Nabízí dětem nové problémy přiměřené obtížnosti, aby je dokázaly vyřešit známými postupy a mohly využít dosavadních zkušeností a znalostí. V případě potřeby poskytuje dětem indicie, které jim usnadní hledání správného řešení, případně různé informační zdroje jako jsou encyklopedie, obrázky, počítačový program nebo jiné pomůcky k samostatnému vyhledávání informací. Poskytuje dětem motivační zpětnou vazbu o dosavadním postupu. Vede děti k neobvyklým řešením běžných situací a často je záměrně navozuje. Podporuje spontaneitu a autonomní jednání dětí, ale také spolupráci a týmové řešení problémů. Při řešení problémů poskytuje dětem dostatek času. (Ležalová, 2014, s. 113-117)

P. Kopřiva (2008, s. 248-249) uvádí, že když se ve třídě vyskytne nějaký konflikt, je důležité, aby učitel nechal konflikt vyřešit děti. Učitelé mají představu, že je jejich povinností řešit všechny přestupky dětí a konflikty mezi nimi. Významnou pomoc při řešení konfliktů poskytuje komunitní kruh, v němž lze o nějakém problému hovořit na obecné úrovni z hlediska emocí, příčin i možných řešení.

4 PROSTŘEDKY ETICKÉ VÝCHOVY PRO MATEŘSKOU ŠKOLU

Jak jsem již výše zmiňovala, prosociální dovednosti jako součást etické výchovy v mateřské škole rozvíjíme projektem etické výchovy. Pedagog využívá stupně programu etické výchovy, na základě kterých vytváří a volí aktivity, které jsou prostředkem etické výchovy. Aktivity pomáhají dětem pomocí prožitku a vlastní zkušenosti k naplňování cíle etické výchovy tedy prosociálnosti. Děti se aktivitami učí spolupráci, naslouchat si, pomoci druhým, pozitivně hodnotit druhé, umět je obdarovat, rozdělit se, správně spolu komunikovat ale také mít úctu k sobě, poznat své silné stránky a překonat nízké sebevědomí. Správná volba aktivit je tedy velmi důležitá pro etickou výchovu a proto se jimi více budu věnovat v praktické části této práce.

Dalším prostředkem etické výchovy je volná hra. Děti prostřednictvím volné hry navazují sociální kontakty se svými vrstevníky. Učí se chápat jejich pocity, spontánně se učí novým vědomostem, dovednostem a návykům. Vytvářejí si postoje a získávají zkušenosti zprostředkované ostatními dětmi ze skupiny. Ve volné hře děti v praxi zjišťují, co je ostatním příjemné, a co ne. Učí se znát sociální normy a pravidla, trénují schopnost empatie a morálního úsudku. Prostřednictvím volné hry mají děti možnosti svobodně se kontaktovat s ostatními dětmi, poznávat je, dostávat informace o jejich pocitech a prožitcích. Mají prostor pro domlouvání se na spolupráci a pravidlech v možnosti přijímat či odmítat role, organizovat hru nebo se podřizovat organizaci druhých.

Jak jsem již výše zmínila, v mateřské škole je velmi důležitý pro rozvoj prosociálního chování a vztahů mezi dětmi pedagog, který by měl být pro děti vzorem prosociálního chování. (viz 3.2.2. Výchovný styl pedagoga)

V neposlední řadě je to komunitní kruh. Komunitní kruh je prostředek, který má dle mého názoru velký přínos pro etickou výchovu. Prvním stupněm programu etické výchovy je komunikace, která se právě díky komunitnímu kruhu velmi u dětí rozvíjí. V komunitním kruhu se děti mohou lépe poznat, něco se o sobě navzájem dozvědět, nebát se před ostatními promluvit, může se zde řešit nějaký konflikt a mnoho jiných důležitých věcí. Proto bych se níže ráda zaměřila na komunitní kruh podrobněji.

4.1 Komunitní kruh

Cílem komunitního kruhu je rozvoj vztahů, vytváření soudržnosti, pocitu sounáležitosti, rozvoj emocionality a vytváření bezpečného prostředí. Je zde prostor pro komunikaci a tvořivost. Přispívá k osobnímu rozvoji dětí. Děti se učí naslouchat, formulovat vlastní názor, respektu k názoru druhých, vystupování před ostatními a trpělivosti. Název je odvozený od slova komunita, tedy společenství. Není pravda, že každé sezení v kruhu je komunitní kruh. Komunitní kruh má svá čtyři základní pravidla, která je třeba dodržovat. Právě těmito pravidly se komunitní kruh zásadně odlišuje od diskusního nebo výukového kruhu. (Kopřiva, 2008, s. 244)

Komunitní kruh je jedním z nejlepších nástrojů budování vztahů, rozvoje emoční inteligence. Probíhá zde rozvoj slovní zásoby, dovednosti naslouchat, projevit své názory i city před ostatními. Protože zasahuje do citlivých osobních oblastí, je třeba, abychom s ním zacházeli velmi zodpovědně, abychom si byli vědomi jeho rizik. Komunitní kruh je především pro žáky, přesto umožňuje práci učitelů. Lépe poznává žáky a to individuálně a má tak lepší vhled do vztahů a problémů. Komunitní kruh je nástrojem prevence šikany i dalších sociálně patologických jevů a snižuje kázeňské problémy. Podobných nástrojů je omezené množství. Důsledným dodržováním všech čtyř základních pravidel zabráníme riziku, že bychom o tento nástroj mohli přijít, například že žáci začnou odmítat komunitní kruh nebo ho budou zesměšňovat. Většinou je to signál, že se v něm necítí dostatečně bezpečně. (www.clanky.rvp.cz)

Prvním pravidlem může být **pravidlo naslouchání**. Dovednost naslouchání je důležitá pro dobré vztahy. Je výrazem respektu k lidem a podmiňuje úspěšnou komunikaci. Bez naslouchání komunitní kruh nemůže plnit svoji úlohu. Proto velkou pomocí pro vzájemné naslouchání je pravidlo, že mluvit má jen ten, kdo má v ruce předmět jako je například kamínek, kaštan, mušle. Předmět je předáván postupně po kruhu z ruky do ruky. Ostatní nepřerušují toho, kdo mluví, nekomentují, co říká, nekladou mu otázky, ale naslouchají mu. Toto pravidlo platí v komunitním kruhu pro všechny, tedy i pro učitele. Ani on nijak do řeči nevstupuje. Výjimečně se může stát důvod, aby dospělí, či jiný účastník komunitního kruhu, vstoupil do řeči toho, kdo má právě předmět. V takové situaci je třeba si předmět vyžádat, říci krátce co je třeba a předmět vrátit. Jedním z důvodů zásahu může být porušení pravidel komunitního kruhu. (Kopřiva, 2008, s. 244)

Velmi důležitým pravidlem je právo nemluvit. Toto pravidlo vytváří pocit bezpečí.

Předmět se předává po kruhu z ruky do ruky. Když se někdo, na koho přišla řada, nechce vyjádřit, předá bez vysvětlování předmět dál. Nikdo nesmí naléhat, aby dotyčný něco řekl. I kdyby nepromluvil v komunitním kruhu třeba celý rok. Už to, že žák předmět přijme a pošle ho dál, vyjadřuje jeho zapojení do skupiny, to že je její součástí. Právo nemluvit má další velký význam. Učí, že mohou odmítnout, učí se rozhodovat samy za sebe. Dovednost říci ne, je významnou komunikační dovedností, kterou neovládá řada dospělých. Je součástí dovedností, které mohou pomoci odolat nátlaku vrstevníků například při nabídce alkoholu, cigaret, drog. (Kopřiva, 2008, s. 244)

Dalším pravidlem komunitního kruhu může být **pravidlo úcty**. To znamená, že o nikom nemluvíme nepěkně, nekritizujeme nikoho konkrétního, nikomu se nevysmíváme. Nezpochybňujeme, co kdo řekl. Tato zásada se promítá v tom, že v komunitním kruhu se přímo nereaguje na to, co kdo před tím řekl. Otázky do komunitního kruhu klademe na obecné úrovni. Z tohoto pravidla vyplývá, že komunitní kruh nepoužíváme k řešení konfliktů ve třídě. Hlavní důvod je ten, že komunitní kruh by měl být ostrovem bezpečí pro všechny, i pro ty, kteří ve svém chování chybují. (Kopřiva, 2008, s. 245)

Pravidlo diskrétnosti, zachování soukromí uvádí P. Kopřiva (2008) jako čtvrté pravidlo. Toto pravidlo se většinou netýká mateřské školy, a proto ho zde nebudu popisovat.

Když se začíná s komunitním kruhem, je dobré ztvárnit si pravidla graficky, piktogramy položit do středu kruhu, aby byly neustále všem na očích. Při porušování pak stačí jen beze slov ukázat na příslušný piktogram.

Předávání předmětu probíhá tak, že učitel zadá otázku do komunitního kruhu a buď na ni jako první odpoví nebo podá předmět žákovi po své pravici či levici a hovoří až jako poslední. Může také předmět podržet na otevřené natažené dlani a nabídnout ho, aby si ho vzal ten, kdo chce odpovídat jako první, a od něho se pak už předmět předává po kruhu. Předávání po kruhu má své velké přednosti. Hovoří zde žáci, kteří by se samy aktivně nepřihlásili. Neměli bychom dovolit, aby žáci vybírali, komu předmět předají. Je to velmi rizikový postup. Být mezi posledními, komu se předmět dá, je velmi ohrožující zážitek. Učitel tedy může odpovídat na položenou otázku také jako první, jako poslední nebo vůbec ne. Pro něj platí také právo nemluvit. Na rozdíl do výukového nebo diskusního kruhu se neshrnuje, co zaznělo, nedělají se závěry, nic se neinterpretuje. Pokud by učitel chtěl říci něco na závěr, může poděkovat a ocenit množství námětů a myšlenek. K tématům, která

zazněla v komunitním kruhu, se lze samozřejmě vrátit v rámci diskusního či výukového kruhu nebo kooperativní výuky.(www.clanky.rvp.cz)

Většina učitelů využívá jen málo z obrovského potenciálu komunitního kruhu. Často jej zařazuje pouze v pondělí a tématem bývají víkendové zážitky. To má svůj velký význam. Žáci se o sobě hodně dozvědí, vypovídají se a jsou pak schopni se lépe soustředit na práci. Komunitní kruh má daleko větší možnosti. Důležitou úlohu zde hraje dobře zvolené téma a formulace otázky. Aby se dodržela zásada pocitu bezpečí, měly by se otázky formulovat buď v první osobě množného čísla, anebo ve třetí osobě jednotného i množného čísla. Je důležité, aby se žáci do kruhu těšili. Když s kruhem začínáme, mělo by se proto poměrně dlouho mluvit především o hezkých a pozitivních věcech jako co se nám dnes povedlo, na co se těšíme, co si představíme, když se řekne..., jaké to asi je být...Teprve, když se mezi žáky vytvoří důvěra, když se komunitní kruh stane součástí života třídy, můžeme začít hovořit o emočně náročnějších otázkách, které se mohou týkat pocitů, možností jednání, rozpoznávání projevů chování a motivů jednání. Co můžeme dělat když..., proč někdo..., jak poznáme, že...

Otázky by měly být přiměřené věku. Žáci mohou přicházet s náměty na otázky, jejich formulace je však úlohou dospělého.

Komunitní kruh nemusí trvat dlouho. Jsou určité postupy, které ho mohou urychlit. Například nejdříve si mohou o otázce pohovořit žáci ve dvojicích a pak říct jen to podstatné. Může se domluvit signál či gesto, kterým zkrátíme delší projevy nebo dáme jasný časový limit. (Kopřiva, 2008, s. 245)

Shrnutí

Etická výchova má, z hlediska emočního vývoje, pro dítě předškolního věku velký význam. Představila jsem zde projekt etické výchovy, kde velký význam přikládám programu etické výchovy, který tento projekt nabízí. Je zaměřen na jednotlivé stupně. V každém tomto stupni se u dětí pomocí aktivit rozvíjí jejich prosociální chování. K lepšímu prosociálnímu chování z oblasti prostředků etické výchovy pomáhají především výchovný styl pedagoga a komunitní kruh.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 PŘEDMĚT, CÍLE VÝZKUMU A PŘEDPOKLADY VÝZKUMU

Předmětem výzkumu jsou prosociální dovednosti dětí, jejichž rozvoj je cílem etické výchovy v mateřské škole.

Cíle výzkumu:

1. Zjistit, zda řízené prosociální činnosti, vyplývající z programu etické výchovy, zkvalitní vztahy mezi dětmi a jejich vzájemnou komunikaci, zejména při řešení konfliktů.
2. Ověřit prostředky etické výchovy koncipované pro MŠ pro kultivaci chování dětí: komunitní kruh, námětová hra inspirovaná námětem z běžného života a řízené činnosti s prosociálním cílem.
3. Provést sebereflexi vlastního výchovného stylu při respektování principů etické výchovy.

Předpoklady výzkumu:

A)Cílené prosociální činnosti v rámci etické výchovy zlepšují chování mezi dětmi

B)Kultivace vztahů mezi dětmi se projevuje zejména při řešení konfliktů mezi nimi

6 AKČNÍ VÝZKUM

Případová studie se zaměřuje na ověření důležitosti prosociálních aktivit v mateřské škole u dětí předškolního věku. V první etapě se zaměřím na prosociální chování, sociální návyky a řešení konfliktů u dětí v běžném dni mateřské školy a to po dobu jednoho měsíce (září). Využiji zde metodu pozorování. Poznatky si budu zapisovat dle hodnotící škály do vytvořené tabulky. Určila jsem si kritéria pozorování. Jsou jimi komunikace, důstojnost lidské osoby, tvořivost a prosociální chování. V druhé etapě začlením do běžného dne mateřské školy prosociální aktivity. Doba trvání bude 5 měsíců. Aktivity vycházejí z programu etické výchovy. Během této doby se začlení do běžného dne mateřské školy komunitní kruh minimálně dvakrát týdně. Ve volné hře budou děti vyzývány k námětové hře z běžného života a jako učitelka budu pro děti prosociálním vzorem a vytvořím podmínky pro samostatné řešení konfliktů mezi dětmi. Po ukončení druhé etapy se vrátím k etapě první. Znovu budu děti pozorovat po dobu jednoho měsíce (březen) a zapisovat výsledky dle hodnotící škály znovu do tabulky, která je stejná jako v etapě první.

Výsledky porovnáám s druhou skupinou předškolních dětí. Tato skupina projde také první etapou po dobu jednoho měsíce (září), ale již u ní neproběhne etapa druhá, tedy cílené prosociální činnosti v rámci etické výchovy. V závěrečném pozorování (březen) budu porovnávat, zda jsou mezi těmito skupinami rozdíly a zda řízené prosociální činnosti a prostředky etické výchovy zlepšují prosociální chování mezi dětmi.

Níže popíši mateřskou školu a skupiny, mezi nimiž budu případovou studii provádět. Mateřská škola Mozaika, ve které pracuji, se nachází v Jihlavě. Tato mateřská škola je instituce sdružující 17 mateřských škol. Celkem je v MŠ Mozaika 1393 dětí, 57 tříd, 112 pedagogických pracovníků a 71 nepedagogických. Já pracuji na odloučeném pracovišti na kraji Jihlavy v MŠ Jarní. Mateřská škola má 5 tříd. Každá třída má navýšený počet na 28 dětí. Máme 2 homogenní předškolní třídy. V dalších třech třídách jsou děti 3 - 5 leté.

Já pracuji v jedné z předškolních tříd. Mám zde jedno dítě s odkladem školní docházky. Ve třídě mám 9 dívek a 19 chlapců. Na začátku školního roku bylo potřeba se zaměřit na adaptaci a seznamovací hry a to i přes věk dětí. Děti byly z jiných tříd a musely se adaptovat na nové prostředí a navázat vztahy s novými dětmi. V druhé předškolní třídě mají 3 děti s odkladem školní docházky a 13 dívek a 15 chlapců. Právě aktivity etické výchovy můžou děti jako kolektiv spojit a pomoci k dobrým vztahům.

6.1 Cíl mého působení

Vytvoření prosociálních činností-aktivit dle programu etické výchovy, které budu zařazovat do běžného dne v mateřské škole u předškolních dětí a to dopoledne. Abych zjistila, že právě tyto aktivity pomáhají k lepšímu prosociálnímu chování u dětí, vytvořím tabulky, kde budu díky pozorování zaznamenávat chování dětí v mé třídě. Pozorování bude probíhat před zařazováním prosociálních činností do běžného dne v mateřské škole a znovu po ukončení těchto činností. Abych mohla zjistit, zda opravdu tyto prosociální činnosti zkvalitňují vztahy mezi dětmi, porovnáám výsledky s pozorováním v druhé skupině předškolních dětí, kde tyto prosociální činnosti nebyly zařazeny.

6.2 První etapa výzkumu - metoda pozorování dětí

Na začátku výzkumu bylo potřeba zjistit, jak jsou na tom děti s prosociálním chováním, abychom viděli, zda projekt zlepšil prosociální chování dětí, či nikoliv. Vytvořila jsem proto tabulku (viz příloha 1), kde během celého září budu děti sledovat a zapisovat tak jejich chování do tabulky. Děti o pozorování nebudou vědět. To stejné provede paní učitelka v druhé předškolní třídě. Metoda pozorování proběhne v dětské skupině A a skupině B. Následně 5 měsíců pracuji pouze se skupinou A, kde s dětmi zařazuji během dne prosociální činnosti, jsem prosociálním vzorem jako učitelka a vyskytnuté problémy nabízím dětem k samostatnému řešení a vytvářím příležitosti k vlastnímu rozhodování a volbu pro komunikaci a domluvu. Prosociální činnosti ukončím v únoru, abych v průběhu března znovu mohla metodou pozorování u skupiny A zaznamenat výsledky prosociálního chování do tabulky. Stejně pozorování v průběhu března proběhne ve skupině B, kde se děti nesetkaly s těmito aktivitami v rámci etické výchovy.

Do tabulky pro pozorování dětí budu svá zjištění zaznamenávat čísly 0, 1, 2, 3, 4. S tím, že nula znamená „neovládá“ a 4 ovládá“. Tabulku jsem sestavila dle plánů vyučování etické výchovy na 1. stupni ZŠ. Vybrala jsem čtyři oblasti z programu etické výchovy, které by dítě, podle mě, mělo zvládat již v předškolním věku nebo alespoň se s nimi seznámit (Nováková, 2006, s. 56-58). První zkoumanou oblastí bude komunikace. Zde se zaměřím na pozdrav, jednoduchá komunikační pravidla, poděkování a omluvu. V druhé zkoumané oblasti, důstojnost lidské osoby a pozorování dětí při blahopřání k narozeninám a umění potěšit a radovat se s druhými. Třetí oblast jsem zvolila tvořivost. Budu děti pozorovat při společném kreslení a dramatizaci pohádky. Ve čtvrté oblasti prosociální

chování dětí. Pozorování zaměřím na vzájemnou pomoc v běžných školních situacích, pochvalu u dětí, pomoc mladším a slabším dětem a vyjádření soucitu. Níže jsem uvedla kritéria, jak tyto oblasti zjišťovat.

Kritéria pozorování

Komunikace:

Pozdrav - zjišťovat pozorováním příchodu a odchodu ze školky. Zda dítě pozdraví, oční kontakt, úsměv, správně nahlas.

Jednoduchá komunikační pravidla ve třídě - pozorováním při hře, komunitním kruhu, rozhovoru mezi dětmi. Mluví jeden, hlasitě vyjádření, neskáče druhým do řeči...

Poděkování - pozorovat při rozlévání polévky, rozdávání bonbónů, při svačině pokud si ji děti neberou samy, pomoc při oblékání, úklidu.

Omluva - pozorování dětí při volné hře. Omluva, pokud někomu něco udělám, rozbiju, šlápnu někomu na nohu...

Důstojnost lidské osoby:

Blahopřání k narozeninám - pozoruju děti, zda jdou popřát kamarádovi, nahlas říkají přání, podávají pravou ruku, říkají mu osobní přání.

Umět potěšit a radovat se s druhými - Pozorování dětí během dne. Dítě namaluje obrázek kamarádovi, něco mu vyrobí, pochválí někomu něco, pomůže školnici uklízet postele, utírat stůl,...

Tvořivost:

Společné tvořivé kreslení - pozorování dětí při kreslení společného obrázku, kdo se tvořivě vyjadřuje, kdo kreslí společně s ostatními, či samostatně. Vymýšlí nové nápady na dané téma, doplňuje ostatní, využívá celé plochy.

Dramatizace známých příběhů nebo pohádek - Zadání pohádky pěti skupinám, pozorování rozdělení rolí, uplatňování tvořivého myšlení.

Prosociální chování:

Pomoc v běžných školních situacích - utírání stolů, uklízení výstavy, rozdání lžic, talířů,...

Pochvala - pozorování dětí při pochvalě, třeba, že někdo má něco hezkého na sobě, nebo pochvala obrázku svého kamaráda....

Pomoc mladším a slabším dětem - pozorování, zda dítě pomůže kamarádovi zapnout zip, zavázat tkaničku, namazat chleba, přinese mu svačinu,...

Vyjádření soucitu - pokud dítě někdo bouchne, něco ho bolí - sledování ostatních dětí, kdo ho jde utěšit, jak se k němu chovají.

Schopnost udělat radost kamarádovi, jiným lidem - něco nakreslit druhému, vyrobit, přinést, uklidit za někoho....

6.3 Druhá etapa výzkumu - aktivity zaměřené na prosociální chování

Níže popsané aktivity vychází z Programu etické výchovy. V tématu aktivit jsou vybrané stupně programu, které aktivita zahrnuje. Uvádím zde i pomůcky, které si připravit a cíl aktivit. Každá aktivita obsahuje Metody etické výchovy, které jsem vysvětlovala v teoretické části mé práce. Je to senzibilizace, nácvik ve třídě, hodnotová reflexe a reálná zkušenost. Tyto aktivity jsem použila během pěti měsíců při mé ranní směně. Některé jednou, jiné opakovaně. Po realizaci aktivit ve třídě jsem doplnila aktivity hodnocením, kde popisují reakce dětí, zda se aktivita osvědčila, co se povedlo či nepovedlo.

6.3.1 Stanovení společenských pravidel

Téma: Komunikace

Pomůcky: papíry, pastelky, lepidlo, temperové barvy, štětec

Cíl: Budování bezpečného prostoru a výchovného společenství. Stejná pravidla pro všechny, dodržování pravidel. Děti si samy pravidla stanoví. Uvědomit si, že dodržováním pravidel nám bude ve třídě dobře a že slib je důležitý.

Senzibilizace:

Aby se nám ve třídě líbilo a měli jsme se v ní dobře, domluvíme se s dětmi, že si vytvoříme pravidla, která budeme dodržovat.

Nácvik ve třídě:

Doporučuje se omezit množství pravidel na 3-5. Pravidla učiteli usnadňují práci a děti mají jasně vymezené hranice. S dětmi sedíme v diskusním kruhu a povídáme si o tom,

na jakých pravidlech se všichni domluvíme. Shrneme nápady a ty nejdůležitější vybereme a domluvíme se na nich.

Jsou to pravidla např.:

- Pomáháme si
- Hračky si půjčujeme a uklízíme
- Umíme poprosit, poděkovat a omluvit se
- Mluvíme spolu hezky
- Po třídě chodíme pomalu

Pravidla si ztvárníme pomocí piktogramů a dáme na viditelné místo ve třídě.

Každý udělá slib, že tato pravidla bude dodržovat.

Slib: Učitelka natře temperovou barvou ruku dítěte, ten ji otiskne na čtvrtku, vystříhne a nalepíme či pověsíme k pravidlům. Dítě přilepuje vystřiženou ruku k pravidlům a učitelka řekne: „Slibuješ, že budeš pravidla dodržovat?“ Dítě řekne: „Slibuji“

Hodnotová reflexe:

Pokládáme dětem otázky, aby si uvědomily prosociální význam aktivit.

- Kdy se stalo, že jsme potřebovali určit nové pravidlo?
- Proč/k čemu jsme ho určili? V čem nám pomůže?
- Bylo těžké pravidla vymyslet?
- Co uděláme, abychom si pravidla pamatovali?

Reálná zkušenost:

Dětem řekneme, že je důležité dodržet, co slíbíme. Pravidla vyvěsíme na viditelné místo ve třídě, aby si je děti mohly kdykoliv připomenout. Tím, že pravidla dodržujeme, je nám ve třídě dobře.

Hodnocení:

Tato aktivita se nám ve školce velmi osvědčila. Děti berou otisknutou ruku jako svůj podpis a slib pro ně velmi znamená. Pravidla máme na viditelném místě, takže je každý den vidíme a můžeme si je připomenout, pokud je to potřeba.

6.3.2 Ranní přivítání

Téma: Komunikace, úcta k druhým, vyjadřování citů.

Cíl: Nebát se fyzického kontaktu. Dokázat přijmout dotek a umět ho i darovat. Umět druhému sdělit, je-li mi dotek příjemný/nepříjemný. Ráno se vzájemně přivítat.

Senzibilizace:

Každé dítě má ve třídě svůj polštářek. Učitelka řekne dětem, ať si každý vezme svůj polštářek a posadí se na něj do kruhu. Děti vědí, že si budeme společně povídat, učit se či posílat něco po kruhu. Před opakováním pravidel komunitního kruhu a posíláním předmětu se s dětmi přivítáme.

Nácvik ve třídě:

V komunitním kruhu si pošleme pohlazení. Učitelka pohladí dítě vedle sebe po hlavě a to pošle pohlazení dál, až se všichni pohladí a učitelce přijde pohlazení zpět. Připomeneme dětem, že je důležité se na kamaráda podívat a usmát se na něj při pohlazení. V kruhu je možné si posílat i objetí, podání ruky a jiné.

Hodnotová reflexe:

Pokládáme dětem otázky:

- Jak se vám líbilo, když vás někdo pohladil?
- Bylo vám to příjemné? Proč?
- Může to být někomu nepříjemné? Proč?

Důležité je, aby zaznělo, že dotek je příjemný, že se nám líbí od milých lidí, když nás mají rádi. Ale pokud by nám to nebylo příjemné, nemusíme si to nechat líbit a máme to druhému říct, že nechceme.

Reálná zkušenost:

Když se ti líbí pohlazení, přitulení, pusa od někoho doma, běž se přitulit nebo dej mu/jí pusu. Když se ti tulení, hlazení nelíbí, nebo když to nechceš, řekni mu/ jí to.

Hodnocení:

Při této aktivitě je důležité respektovat pravidla komunitního kruhu. Kdo nechce poslat pohlazení, nemusí. Ze začátku byly dvě děti, které neměly dotek rády, bylo vidět, že

jim fyzický kontakt není příjemný. Postupem času a díky opakováním aktivity se během dvou měsíců zapojily. Překonaly obavy z doteku druhých. Všichni mají tuto aktivitu moc rádi a každý den se na ni velice těší.

6.3.3 Pozdrav

Téma: Komunikace verbální a neverbální.

Pomůcky: Příběh Pan Sluníčko vstává, plyšová hračka

Cíl: Zaměření na to, aby se děti uměly hezky pozdravit. Nahlas, oční kontakt, úsměv.

Senzibilizace:

Poslech příběhu Pan Sluníčko vstává.

Po přečtení si s dětmi povídáme o příběhu. O čem byl, co tam bylo důležité (pozdrav). Zeptám se, jak se zdravíme. Ahoj, dobrý den. Vysvětlíme si, kdy používáme jaký pozdrav.

Pan Sluníčko vstává

Byla taková tma, jako kdyby někdo vylil na oblohu a na svět velikánskou láhev inkoustu. Nebo černé tuše - ta je přece ještě tmavší než inkoust. Najednou se v té tmoucí tmě ozvala písnička:

„Kratíčko jen maličko -
a vyjde pan Sluníčko,
půjde brzy na procházku,
den povede na provázku.
Odežene z víček sen,
bude zase nový den.“

Kdo to zpíval?

Hvězdy přestaly číst pohádkové knížky a pozorně naslouchaly. Když písnička dozněla, oblékly si košilky na spaní a lehly si do hvězdných postýlek. To přeci víte, že hvězdy usínají ráno a probouzejí se až večer, úplně naopak, než jak to dělají děti.

A kdo to zpíval?

V domku nad kaňkovými mraky se rozsvítilo světlo. To pan Sluníčko vstával a prozpěvoval si. Umyl se v ranní rose - maminka mu vždycky připravila džbán rosy k umyvadlu, učesal si svoje dlouhé zlaté vlasy, oblékl se a sedl si ke stolu. Maminka, paní Sluníčková, mu honem nesla snídani. Pan Sluníčko se najedl a dal mamince pusu na

rozloučenou. Potom vyšel na sluneční cestu a v tu chvíli se rozsvítila obloha a osvětlila se země, kohouti začali kokrhát a budíky zvonily s kohouty o závod. „Dobrý den,“ pozdravil vítr a honem zahnal vrané koně mraků do ohrady, aby nepřekáželi. Už se dost napásli tmy. Pan Sluníčko zamával na pozdrav, „dobrý den,“ usmál se a rázoval po silnici. Hvízdal si melodii své písničky...

Jiřiny, macešky, hledíky a slunečnice napřímily jedna po druhé květinové hlavy a říkaly zvonivými hlásky: „Dobrý den, dobrý den, je čas vstávat!“

Nácvik ve třídě:

Učitelka jde za dveře. Zaklepe, vejde do třídy a pozdraví. Děti mají posoudit, zda byl pozdrav správně nebo špatně a hledat proč. Předváděné situace:

1. situace - učitelka vejde do třídy a pozdraví potichu
2. situace - učitelka pozdraví nahlas, ale dívá se do země
3. situace - pozdrav zakřičí a protáhne
4. situace - pozdraví nahlas, dívá se na děti, ale mračí se
5. situace - pozdraví nahlas, usměje se a dívá se na děti

Hraní rolí - děti si mohou jít vyzkoušet přijít správně do třídy. Ostatní se dívají a pozorují, zda pozdrav provede správně.

Hodnotová reflexe:

Po každé situaci děti hledají, zda byl pozdrav správně či špatně. Povídáme si o tom, jak by měl tedy pozdrav vypadat a na co vše bychom neměli zapomínat při pozdravu. Připomeneme, že je důležitý i oční kontakt a úsměv.

Reálná zkušenost:

Děti vidí, jak je nepříjemné, když někdo pozdraví, ale nepodívá se na něj atd. Díky aktivitě by si měly uvědomit, jak je důležité správně pozdravit. Usmát se. Mohou si i samy vyzkoušet. Na závěr aktivity se učitelka domluví s dětmi, že dá ke dveřím plyšovou hračku, třeba krtečka, a ten bude dohlížet každé ráno na to, aby děti správně pozdravily.

Hodnocení:

Aktivita se dětem velice líbila. Ze začátku měly problém říct, jak se správně zdravíme, tak jsem řekla, že jim to předvedu a oni mi řeknou, co jsem udělala správně a co špatně tím, že jsem jim to názorně předvedla. Vždy hned poznaly a samy řekly, že se jim nelíbilo, když jsem se na ně nedívala, nebo když jsem zdravila potichu. Jakmile jsem přišla s úsměvem, pozdravila nahlas a dívala se na ně, tak všechny zakřičely: „Správně“

6.3.4 Podání ruky

Téma: Komunikace verbální a neverbální.

Cíl: Správné podání ruky při pozdravu nebo přání k narozeninám.

Senzibilizace:

Využijeme dne, kdy má někdo ve třídě narozeniny. Děti kamarádovi popřejí a učitelka se ptá dětí, zda někdo ví, kdy ještě si takto podáváme ruku. Děti přijdou na to, že když se zdravíme.

Nácvik ve třídě:

Děti utvoří 2 kruhy. Vnitřní a vnější. Děti jsou otočené k sobě a každý má naproti sobě nějakého kamaráda. Děti se pozdraví: „Ahoj já jsem Tomáš“ každý se představí svému kamarádovi naproti a podají si ruku. Aby se děti prostřídaly, vnější kruh se otočí. Každý se posune doprava k dalšímu kamarádovi. Po vyzkoušení pozdravu dává učitelka nové pokyny: silný stisk x malátný stisk, krátký, až letmý x dlouhý, nekonečný. Pevný stisk, ze kterého máme dobrý pocit.

Na pozdrav a podání ruky můžeme zařadit hru Dobrý den, pojd'te ven. Děti sedí v kruhu a jeden chodí okolo. Přijde k někomu, zaklepe na něj a řekne: „Dobrý den, pojd'te ven.“ Jdou každý po kruhu naproti sobě. Až se potkají, podají si ruku a pozdraví se: „Dobrý den.“

Děti dbají na správný stisk ruky, oční kontakt a úsměv. Ostatní se dívají, zda to bylo správně. Dětem vysvětlíme, že hra se jmenuje Dobrý den, pojd'te ven, proto si budeme říkat dobrý den, i když normálně bychom se pozdravili s kamarádem ahoj. Všechny děti se vystřídají.

Učitelka ukončí činnost tím, že každému podá ruku a řekne: „Děkuji“

Hodnotová reflexe:

Reflexe probíhá hned po každém stisku u dvou kruhů. Každý krátce hodnotí, zda se jim stisk líbil či nelíbil. Poslední stisk by měl být příjemný. Můžeme dětem položit otázky:

- který stisk nám byl příjemný, který nea proč?
- jak jsme se cítili?
- jak podávám ruku já?

Jako zajímavost můžeme dětem říct, jak se zdraví lidé v jiných zemích.

(Francie-políbení, Japonsko - úklona, Eskymáci - tření nosu).

Reálná zkušenost:

Budeme si všímat, jak se lidé zdraví doma, ve školce, na ulici. Pak si o tom společně povíme.

Hodnocení:

S podáváním ruky měly ze začátku některé dvojice problémy, jako rozlišit silný a slabý stisk, takže kamarád rozdíl nepoznal, po opakování aktivity děti pochopily a dokázaly stisknout ruku tak, aby to bylo dle zadání učitele.

6.3.5 Kolečko informací

Téma: Komunikace, úcta k sobě, pozitivní hodnocení druhých

Pomůcky: Krabička jako poštovní schránka, dopisní obálky, papír, tužky a pastelky

Cíl: Vzájemné bližší seznamování se, poznávání se, umění si navzájem naslouchat a vnímat se. Procvičit si začít a ukončit rozhovor, procvičit zrakový kontakt, umět hezky mluvit o druhých a umět naslouchat o sobě

Senzibilizace:

Kolečko informací - děti se postaví do dvou kruhů vnitřní a vnější proti sobě. Děti si povídají na dané téma. Připomeneme, aby poslouchaly a dívaly se na toho, s kým mluví. Učitelka hlídá čas a dá pokyn k posunu. Každý z vnějšího kola se posune doprava zase k jinému kamarádovi a učitelka čas hlídá a zadává jiné téma k rozhovoru. Mohou to být tato témata:

- mám doma nějaké živé zvířátko

- co rád jím
- mám nějaké sourozence, sestru, bratra
- s jakou hračkou si ve školce nejraději hraju
- co budu dnes odpoledne dělat

Nácvik ve třídě:

Děti se rozdělí do dvojic. Každý dostane obálku a papír. Na papír nakreslí značku svého kamaráda z dvojice. Značku, kterou má ve školce. Mohou si navzájem pomoci značku ukázat na obrázku přehledu značek. Pak hodí obálky do pomyslné schránky.

Sedneme si s dětmi do kruhu a učitelka jako pomyslný listonoš vytahuje ze schránky pomyslné obálky a děti určují, pro koho dopis je a co by v něm mohlo být napsáno. Většinou začíná dítě, které obálku kreslilo, a přidávají se ostatní. Děti říkají, co se o kamarádovi dozvěděly, a adresát naslouchá.

Hodnotová reflexe:

Na závěr v diskusním kruhu se učitelka ptá dětí:

- Proč myslíte, že je dobré o svých kamarádech něco vědět?
- Bylo to těžké?
- Jak se cítily děti, které poslouchaly, co o nich říkáte?

Reálná zkušenost:

Učitelka naváže na kolečko informací. Jak je důležité poslouchat někoho, kdo nám o sobě něco říká. Když s někým mluvíme a nedívá se nám do očí, máme pocit, že nás neposlouchá. Důležité je, aby si to děti uvědomily. Důležité pro děti je, aby dokázaly pozitivně mluvit o jiných, ale také naopak naslouchat, když někdo mluví něco pěkného o nich.

Hodnocení:

Dětem se tato aktivita líbila, protože o nich ostatní mluvily hezky. Všechny se snažily na každém najít něco pěkného, co umí, v čem jsou dobří, ale také se děti více sblížily a poznaly, protože se o sobě navzájem dozvěděly nové informace, například jaké má kdo zvíře, co má rád za jídlo atd. Na dětech, které jsou stydlivější, bylo vidět, jak s

nadšením a rády poslouchaly něco o sobě. Věřím, že se jim díky této aktivitě posílilo sebevědomí a úcta k sobě

6.3.6 Společné kreslení

Téma: Tvořivost, spolupráce, empatie

Pomůcky: Balicí papír, pastelky, hudba

Cíl: Procvičovat komunikaci při spolupráci, rozvíjet tvořivost

Senzibilizace:

Senzibilizace hudbou - navození pohodového prostředí pro tvořivost.

Nácvik ve třídě:

Děti pracují po skupinách 5-6 dětí. Postaví se kolem stolu, na kterém je velký balicí papír. Je důležité určit dětem téma, které mají společně na papír ztvárnit. Téma zvolíme podle ročního období či podle toho, co ve školce zrovna probíráme. Př. Zima – zimní sporty, stavba sněhuláka, vločky, zimní oblečení, opadané stromy aj. Nejprve si děti zvolí barvu pastelky, se kterou budou kreslit po celou dobu. Děti se nesmí ústně ani písemně domluvit, co budou kreslit. Než začnou, společně si o ročním období povídáme, aby měly děti inspiraci. Této aktivitě předchází kresba, kde společně děti kreslí a mohou komunikovat a dorozumívat se.

Můžeme vidět děti, které vnímají jiné děti, jsou pozorné, doplňují obrázek druhého, tvoří a vymýšlí náměty. Jiné děti se přizpůsobují, doplňují druhé a některé nespolupracují vůbec a jednou barvou si kreslí vše a samy. Proto je důležité připomínat, že kreslíme všichni dohromady.

Hodnotová reflexe:

Obrazy položí děti na koberec a prochází se, prohlíží si ostatní práce.

Následně se posadíme do kruhu a učitelka se dětí ptá:

- jak se vám líbilo kreslení?
- bylo to těžké nemluvit?
- přihodilo se vám při tom něco, vadilo vám něco?
- když vám někdo zasáhl do vaší kresby, vadilo vám to?
- co bylo na společném úkolu pěkné?

Reálná zkušenost:

Spolupráce skupiny. Snaha rozvíjet dále společné aktivity, které vedou k uvědomění si radosti ze společného tvořeného díla. Společné tvoření stavby z lega, vytvoření domečku pro panenky. Snaha o to, aby si děti uvědomily, že společné dílo je mnohdy zajímavější, než by ho dělaly samy. Každý něčím přispěl.

Hodnocení:

U této aktivity je potřeba, aby nejdříve proběhlo společné kreslení a děti mohly mluvit. Teprve potom následuje společné kreslení bez verbální komunikace. I přesto dětem trvá, než pochopí, že se u toho opravdu nemluví, proto je potřeba tuto aktivitu opakovat. Ze začátku si každý kreslil svoje obrázky a nebylo to žádné společné dílo. Každý měl na společném papíru něco svého nikoliv společného. Proto jsem podruhé, když jsme tuto aktivitu dělali, do výtvoru mluvila. Mluvila jsem pouze já, ostatní se museli dorozumívat neverbálně. Říkala jsem jim, že když kreslí dům, musí mít červenou střechu a že ten, který dům začal kreslit, musí kamarádovi, co má červenou barvu naznačit, že teď chce, aby mu k domu vybarvil střechu červeně. A děti začaly ukazovat na fixu, kterou držel jiný, a ukázaly prstem, co chtějí dokreslit, druhý to pochopil a začal mu střechu vybarvovat atd. Když jsme tuto aktivitu opakovali znovu, už nebylo potřeba mluvit, děti už aktivitu chápaly a znaly pravidla. Samy si i navrhovaly témata, o čem chtějí příště společně kreslit.

6.3.7 Kamarádská honička

Téma: Komunikace, vyjádření citů

Cíl: Fyzický kontakt mezi dětmi

Senzibilizace:

Komunitní kruh - učitelka pošle po kruhu předmět a ptá se dětí, jak se cítí, jak jim je, co prožívají, když se na ně někdo usměje. Znovu pak pošle předmět, jak se cítí, co si myslí, když se na ně někdo mračí.

Nácvik ve třídě:

Honička - Baba mračice honí. Koho se dotkne, ten zkamení a u toho se mračí. Vysvobodí ho kamarád úsměvem a objetím.

Hodnotová reflexe:

- Jak jste se cítili, když se na vás Baba mračice mračila?
- Bylo vám hezky, když se na vás někdo usmál a obejmul vás?

Reálná zkušenost:

Nebát se věnovat někomu úsměv. Úsměv dokáže udělat radost.

Hodnocení:

Dětem se aktivita velice líbí, chtějí ji opakovat. Jediný problém byl, že nebylo vidět děti, které zkameněly, tak jsme zkamenělé odlišili tím, že měly ruce nahore. Objekt jsem zařadila do honičky časem, pomohla k tomu aktivita 6.4.2. Ranní přivítání.

6.3.8 Místo po pravici

Téma: Komunikace, pozitivní hodnocení druhých

Pomůcky: Židle, Orffovy nástroje

Cíl: Dokázat na každém najít něco hezkého, dokázat mu to říct a přijmout pozitivní hodnocení od ostatních

Senzibilizace:

Hudební hra: Ted' se zvednu, poposednu. Hra Mgr. Mileny Kmentové. Všichni sedí v kruhu na židlích. Zpěv písní na přání dětí, doprovod Orffovými nástroji. Ke každé židli patří hudební nástroj. Po písni všichni společně zazpíváme: „Ted' se zvednu, poposednu.“ Každý se s těmito slovy zvedne a o jedno místo posune doprava. Má tak jiný nástroj a zase můžeme vybrat další písničku ke zpěvu.

Nácvik ve třídě:

Děti sedí na židlích v kruhu, napravo vedle učitelky je prázdné místo. Učitelka řekne: „Místo u mé pravé ruky je prázdné a já bych si přála, aby si tam sedl Jirka, protože se dneska ráno krásně usmíval.“ Jirka si přeseďne a komu zůstane po pravé ruce volné místo, ten bude pokračovat. Například Anežka řekne: „Místo u mé pravé ruky je

prázdné, ať si sem sedne Jana.“ Pokud dítě neřekne proč, učitelka se může zeptat: „A proč?“ Anežka třeba odpoví: „Má hezké bačkory.“

Nemůžeme očekávat, že děti budou říkat povahové vlastnosti, spíše vnější znaky, oblečení aj. Cílem je však říct něco pozitivního a to je splněné.

Hodnotová reflexe:

Povídání si s dětmi o aktivitě:

- Líbila se vám tato hra?
- Proč se vám líbila?
- Udělalo vám radost, když o vás řekl někdo něco hezkého, nebo vám něco pochválil?

Reálná zkušenost:

Zjistit, že nám je příjemné poslouchat hezké věci, ale musíme je umět říct i my druhým dětem.

Hodnocení:

Na začátku aktivity je důležité ujasnit si, kde je pravá strana. Během hry měly děti problém poznat, kdo má volné místo po pravé straně, protože některé děti nepoznaly pravou a levou ruku. Proto je zde na učitelce, aby vždy dětem pomohla a komunikovala s dětmi při této aktivitě. Jak už jsem výše zmínila, některé děti hodnotily vnější znaky. I přesto se už našli ti, kteří mluvili o vnitřní stránce kamaráda. Opakováním aktivity většina dětí dokázala mluvit o povahových vlastnostech.

6.3.9 Šeptaná nálada

Téma: Komunikace, vyjádření citů

Pomůcky: Papír, pastelky, vodové barvy, voskovky

Cíl: Procvičovat komunikaci při různých náladách

Senzibilizace:

Přečtení příběhu z knihy od Evy Svobodové (Svobodová, 2010, s. 97- 98)

Byli čtyři kamarádi, Radost, Smutek, Vztek a Strach. Jednou se spolu málem pohádali, což obvykle kamarádi nedělají, ale i tak se to může stát. Vztek totiž tvrdil, že je ze všech

nejdůležitější, protože každého přepere. Strach se začal strašlivě smát, že prý je to hloupost. On strach je ze všech nejdůležitější, protože se ho každý bojí. A kdyby se lidé nebáli, zajelo by je auto, nebo by mohli spadnout ze skály. Smutek se smutně pousmál a mávl rukou. Já smutek jsem nejdůležitější, protože kdyby se děti radovaly, že se jim rozbilo autíčko, nebo umřel křeček, to by byl pěkně bláznivý svět. Radost se přestala radostně tvářit a zamyslela se. „Vy jste všichni takoví důležití a k čemu jsem vlastně na světě já?“

Následuje společná reflexe, viz níže. Učitelka nechá děti vymyslet, jak příběh skončil.

Nácvik ve třídě:

Hra - Učitelka pošeptá dítěti druh nálady: Radost, smutek, vztek, strach.

Dítě musí náladu ostatním předvést na slovech GIJU, GIJU, ostatní hádají, o jakou náladu se jedná. Lze tuto aktivitu udělat i ve dvojicích kde spolu dva kamarádi mluví: „GIJU GIJU.“ Předem si domluví, co budou předvádět (jsou na sebe rozzlobení, jeden smutný, druhý veselý, oba přemýšlí,...)

Tato aktivita se dá dělat v různých obměnách na dané téma ve školce. Když si s dětmi povídáme o ptácích, můžeme říkat: „krá, krá“ nebo „vrků, vrků“ atd. Pokud si povídáme o zvířátkách, používáme zvuky zvířat, při dopravě zvuky aut, vlaků atd.

Hodnotová reflexe:

Reflexe na příběh:

- Co myslíte, k čemu je radost důležitá?
- Jak by to na světě vypadalo, kdyby se radost ztratila?

Reflexe na hru:

- Bylo těžké poznat, jakou náladu kamarád předvádí?
- Podle čeho jste to poznali?
- Bylo těžké se naladit ve dvojici na správnou náladu?

Reálná zkušenost:

Umožňujeme dětem orientovat se v základních emocích - náladách.

Hodnocení:

Děti velice rády předváděly různé nálady. Bavilo je povídání ve dvojicích. Dokázaly se vcítit do předváděné role a ostatní nadšeně hádaly. Dobré na této aktivitě je, že se dá přizpůsobit různým tématům. Čím častěji se aktivita opakuje, tím více ji děti prožívají, chápou a zvládají.

6.3.10 Krtečkovy nádoby

Téma: Úcta k sobě, pozitivní hodnocení druhých, vyjádření citů, tvořivost, spolupráce

Pomůcky: Příběh o krtečkovi a obrázek (viz příloha 2), nakreslené nádoby z kaštanu, pastelky

Cíl: viz níže

Senzibilizace:

Četba vlastního příběhu Jak krteček vodu nosil. Modifikace příběhu Hliněné nádoby (Nováková, 2006, s. 35).

Jak krteček vodu nosil

Právě vylezl krtek z hromádky a volal: „Našel jsem spoustu pokladů. Kuličku, hřebík, knoflík i zrcátko. Ale kam je dát? Potřeboval bych kalhoty s kapsami.“ Kamarádka myška mu poradila: „Postarej se o záhon lnu. Až len dozraje, utká se z něj plátno a z plátna se ušijí kalhoty pro tebe.“ Tak se začal krteček starat o rostlinu, která se jmenovala len. „Mám žížeň, velikou žížeň,“ vzdychal len „pomoz mi, přines vodu a zalij mě.“

Kreteček měl dvě nádoby na vodu. Vyrobil si je ze slupek od kaštanů. Kaštanové nádoby visely na obou koncích klacíku, který nosil na krku. V jedné nádobě byla prasklina, naproti tomu druhá nádoba byla dokonalá a vždy nesla plnou míru vody. Když krteček nabral u potoka vodu, tak na konci dlouhé cesty, než došel domů, měla prasklá nádoba vody jen do poloviny. Den co den nosil krteček lnu jednu a půl nádoby vody. Samozřejmě, že dokonalá nádoba byla pyšná na to, že donesla pokaždé plnou nádobu vody. Prasklá nádoba se styděla za svoji nedokonalost.

Jednoho dne to nevydržela a oslovila krtečka u potůčku: „Stydím se, protože voda ze mě celou cestu kape a nedonesu tak celou vodu pro tvůj len.“ Krteček ji odpověděl: „A všimla sis, že květiny rostou jen na tvé straně cesty a ne na straně druhé? Protože jsem

věděl o tvém nedostatku, tak jsem na tuto stranu cesty vysázel semínka. To ty jsi je každý den zalévala, když jsem se vracel domů. Všem zvířátkům a lidem jsou tu pro radost a já si tyto krásné květiny sbírám pro radost, abych si ozdobil svůj stůl. Kdybys nebyla taková, jaká jsi, tak by tato krása nemohla rozzářit můj dům.“

Nácvik ve třídě:

Diskusní kruh - shrnutí celého příběhu.

Na tento příběh se lze dívat i z různých úhlů a volit různé didaktické cíle, ke kterým jej využijeme a podle toho, jaký cíl chceme splnit, také s dětmi v kruhu diskutujeme.

Cíl: Sebepoznání, sebedupřijetí-pohled prasklé nádoby

Všichni máme své chyby. Všichni jsme prasklé nádoby. Ale díky těmto prasklinám jsme každý jiný. I z našich chyb se mohou stát dary pro druhé. Prasklá nádoba byla také užitečná, jen jinak, než by si byla přála. Toho co dělala dobrého, si ani nevšimla, trápila se jen pro svou prasklinu. Teprve později poznala, že tato její slabina přináší radost ve formě rostoucích květů.

Cíl: Komunikace citů-pohled prasklé nádoby

Mám své chyby jako tato nádoba. I ona se jimi dlouho trápila. Nedokázala o svém trápení mluvit. Jednoho dne řekla Krtečkovi, čím se trápí. Toho dne se dozvěděla, že její chyby jsou i přínosem. Dozvěděla se to tehdy, když se zbavila strachu své nedostatky si přiznat a hovořit o nich. Přestala se trápit a našla opravdu sebe. Sblížila se i s Krtečkem. Poznala, že je na její straně a přijímá ji.

Cíl: Pozitivní hodnocení druhých-pohled krtečka

Všichni máme své osobité chyby. Všichni jsme prasklé nádoby. Prasklá nádoba mohla krtečkovi docela dobře lézt na nervy svou neschopností donést hodně vody. Ale Krteček uměl vidět víc. Její slabiny využil k prospěchu a pro dobro. Věděl, že i každá chyba má svůj význam a uměl ji vidět pozitivně. Na stranu prasklé nádoby sázel květiny, které mu přinesly radost. I slabiny druhých pro nás mohou být obohacením, je třeba však mít správné „brýle“.

Cíl: Tvořivé řešení problémů-pohled krtečka

Krteček by si mohl stěžovat. Mít prasklou nádobu, to je smůla. Mohlo mu to kazit náladu. Jenže on si nestěžoval. Vzal věci tak, jak jsou. Věděl, že každý máme své chyby, uměl je tolerovat, uměl je využít k dobru. Sázal semínka květin a jeho trpělivost se mu vyplatila. Pomohl nádobě, pomohl i sobě. Každý problém v sobě skrývá řešení. Je třeba jej hledat.

Cíl: Spolupráce, přátelství-pohled Krtečka

Krteček se zachoval jako přítel. Nekritizoval prasklou nádobu. Viděl ji takovou, jaká je a přijal ji. Byl pravým přítelem. Pomohl nádobě poznat, co všechno dokáže, čeho všeho je schopna. Z její slabosti dal vyrůst semenům pro radost sobě i druhým.

Každý se zamyslí, zda má nějakou prasklinu, zda dělá chyby, co ještě neumí a chce se naučit. Každý dostane obrázek kaštanové nádoby, a pokud má prasklinu, tak ji zakreslí a vybarví si obrázek. V komunitním kruhu učitelka vybídne děti, aby si obrázky prohlédly.

Hodnotová reflexe:

Reflexe k příběhu:

- Prasklá nádoba byla užitečná, ale jinak než by si přála. Čím chtěla být užitečná?
- Měla prasklinu, byla přesto k něčemu dobrá?
- Trápila se svojí prasklinou?
- Jak se asi cítila?
- Kdy poznala, že i s prasklinou může být užitečná?
- Na co přišla nádoba s prasklinou, když se svěřila krtečkovi?

Reflexe k obrázkům:

- Co vidíte kolem sebe? Praskliny? Co to znamená?
- I když něco neumíme, něco nám nejde, mají nás ostatní lidé rádi?
- Kdo má hlavně nás rád i přes praskliny, které máme?

Reálná zkušenost:

Pokud se nám někdo nelíbí, něco mu nejde, snažíme se hledat na něm i ty dobré věci, třeba jak se chová atd.

Hodnocení:

Děti mají velice rády postavu Krtečka. Proto je aktivity s ním baví. Všechny aktivity velice rády dělaly, ale měly problém s vyjádřením pocitů. Je důležité vhodně položit otázky. Když jsem se dětí ptala, jestli by chtěly být raději krásná nádoba, po které je ale jen obyčejná cestička nebo zda by chtěly být nádoba prasklá, ale že je po ní krásná cestička, která dělala Krtečkovi radost...Čekala jsem, že odpoví, prasklá, ale většina řekla nádobu bez chyby. Až když jsme to rozebíraly hlouběji, všichni pak chtěly být nádoba, co by dělala Krtečkovi radost. Povídali jsme si o našich prasklinách. Děti často říkaly, že jejich prasklinou je, že někdy doma zlobí atd.

6.3.11 O moc hodném strážci majáku

Téma:Asertivita

Pomůcky:Příběh O moc hodném strážci majáku

Cíl:Pochopit asertivitu jako správný střed jednání.

Senzibilizace:

Příběh O moc hodném strážci majáku - čerpáno z kurzu Etické výchovy:
Na jednom ostrově obsluhoval maják velmi hodný a ústupný chlapík. S každým chtěl vycházet dobře a neuměl říct ne. Jednou za čas dostával z královských zásob láhev vzácného oleje, aby měl čím plnit strážnou lampu. Nebe bylo jasné a moře poklidné. Z rána přišla za strážcem majáku stará vdova. „Odlej mi kapku oleje,“ prosila ho. „Blíží se výročí smrti mého muže, musím mu zapálit věčné světlo, aby jeho duše spočívala v míru.“ Strážce ji ulil trochu oleje a vdova zajásala: „Ach ten náš strážce, ten má srdce ze zlata!“ V poledne přišel za strážcem majáku soused. „Příteli, že mi dáš kapičku oleje? Musím naolejovat své stroje, jinak bych dnes přišel o výdělek.“ Dostal svou sklenku oleje a nadšeně strážce majáku objal: „Vždyť já věděl, že jsi kamarád.“ K večeru příběhla mladá matka a moc naříkala: „Mé dítě, mé drahé děťátko se spálilo a křičí! Prosím tě, odlij mi oleje a já mu budu mazat bolístku!“ I jí strážce odlil vzácný olej. Žena mu vroucně políbila ruku: „To je ale štěstí, že tu hlídá maják někdo tak hodný jako ty!“

V noci přišla strašná bouře. Strážce spěchal na maják rozsvítit lampu. Ale oleje už bylo sotva na dně. Lampa zhasla. Okolo plula loď se stovkami lidí na palubě, narazila do skal a všichni do jednoho utonuli v moři.

Nikde v celém širém světě nebyl tak hodný strážce majáku.

Nácvik ve třídě:

Diskusní kruh - povídání s dětmi o příběhu.

Hodnotová reflexe:

- Souhlasíte s tím, že strážce byl hodný a laskavý člověk? Proč?
- Co má na starosti strážce majáku?
- Bylo dobré, že strážce rozdal skoro všechn olej?
- Co měl podle vás udělat?

Reálná zkušenost:

Naučit se říkat NE.

Hodnocení:

Po dočtení si děti rády o příběhu povídaly, zaujal je. Nejsou zvyklé na příběhy se špatným koncem. Zapojovaly fantazii a sdělovaly dojmy. Přesto si myslím, že je tato aktivita vhodnější pro starší děti.

6.3.12 Tři králové

Téma: Darování, tvořivost, empatie (darování patří k 9. stupni programu etické výchovy).

Cíl: Mít radost z toho, že někoho obdarujeme

Senzibilizace:

Pohádka Chaloupka na vršku - příběh O třech králich. Děti se podívají na pohádku v televizi.

Nácvik ve třídě:

S dětmi si sedneme do kruhu a povídáme si o příběhu. Kdo byli tři králové, jak se jmenovali, kam šli, co nesli....

Králové chtěli svými dary obdarovat Ježíška a děti si zkusí také někoho obdarovat. Učitelka připraví značky dětí, dá do misky a děti si losují kamaráda. Nesmí nikomu říct, koho si vybraly. Učitelka si zapisuje, kdo si koho vylosoval, aby případně dětem poradila či připomenula, koho si vylosovaly. Úkolem všech je, si zahrát na krále a obdarovat toho,

kterého značku držíme v ruce. Můžeme mu něco vyrobit, nakreslit či složit z papíru. Nesmí to být nic kupovaného, ale vyráběného. Řekneme dětem, ať se zamyslí, co by mohlo udělat radost holce, co klukovi - empatie. V den, kdy se slaví tři králové, si děti dárečky předají. V komunitním kruhu každý povídá o tom, co vyrobil a pokud chce, tak jak hovyrobil. Zvedne se a jde dárek předat.

Hodnotová reflexe:

Po předání dárečků pošlu po kruhu předmět s otázkou, zda jim kamarád udělal radost.

Reálná zkušenost:

Naučit se obdarovat druhého, umět dárek přijmout.

Hodnocení:

Aktivitu Tři králové hodnotím za velmi podařenou. Aktivita zde byla ve spolupráci s rodiči, kteří dětem dárky pomáhali vyrábět. Některé dárky byly opravdu kreativní jako například chobotnice z PET lahve, kreslené omalovánky s vazbou, vlak z ruličky od toaletního papíru, traktor na špejli do květináče, ježek na kameni a mnoho dalších. Když děti vyprávěly o tom, jak vyráběly dárek, některé popisy byly opravdu dlouhé. Na každém bylo vidět, jak se těší, až dárek předají. Každý kdo byl obdarován, měl ve výrazu radost, překvapení a nadšení. Dvě děti zapomněly dárek doma, tak ho donesly druhý den.

6.3.13 Pastýř vtipálek

Téma:Komunikace, pomoc, přátelství a spolupráce

Pomůcky:Příběh Pastýř vtipálek

Cíl:Uvědomit si následky lži, důležitost pomoci a přátelství ostatních.

Senzibilitace:

Hudebně pohybová píseň od B. Viskupové Ovečky

Nácvik ve třídě:

Přečtení bajky Pastýř vtipálek:

Mladý pastýř vyháněl stádo ovcí na louky. Bylo pěkné, klidné léto a ovčák měl dlouhou chvíli. Koukal, co kolem lítá, odháněl mouchy - a pak mu do hlavy vlítl hloupý nápad. A ten už nezahnal. „Pomoc, pomoc! Je tu vlk!“ křičel přes hory a doly. Bylo ho slyšet až do vesnice.

Učitelka se ptá dětí, co udělali lidé z vesnice, jak si myslí, že příběh pokračoval. Pak pokračuje v příběhu:

Vesničané popadly hole, kosy a vidle a hnaly se na vlka. Když přiběhli na louku, vlk nikde. Slunce svítilo, tráva se zelenala, ovce se pásly - a pastýř se smál, až se za břicho popadal. Lidé ze vsi se rozzlobili, že si z nich vystřelil, snad i pár ran holí mu uštedřili, a pak se rozešli do svých domovů. Ale léto bylo dlouhé. Uběhlo pár dní a pastýři otrnulo. Zase dostal chuť vesničany vystrašit. „Pomoc, pomoc! Je tu vlk!“ křičel přes hory a doly.

Učitelka přestane vyprávět a ptá se, zda si myslí, že by se vesničané zachovali teď stejně a proč. Učitelka pokračuje v příběhu:

A lidé z vesnice se znovu seběhli, aby jeho stádo před lupičem uchránili. Když ale poznali, jak hloupě vtipáčkovi naletěli, zařekli se, že je to naposledy. A pak se stalo, co se muselo stát. Pastýřovo stádo napadl vlk. Co vlk, byla jich celá smečka! Mladík volal o pomoc přes hory a doly.

Učitelka se ptá dětí, co si myslí, že se stalo teď. Zda mu lidé z vesnice přišli na pomoc či ne. Učitelka pak pokračuje:

A lidé si jen zatřukali na čelo a šli po svých. Pastýř přišel o všechny ovečky a zbylo mu jen ponaučení.

Hodnotová reflexe:

- Jaké ponaučení pastýřovi zbylo?
- Jak se teď bude chovat?
- Jaké bývají následky lži?

Reálná zkušenost:

Děti si uvědomí, jaké mohou být následky lži. Snaha o to, aby mluvili pravdu.

Hodnocení:

Příběh na děti velice zapůsobil, vymýšlely zajímavá pokračování příběhu. Na závěr jsme diskutovali o lži. Zda někdy někdo lhal a proč, jak se u toho cítil. Jestli někdo lhal jim. Vysvětlili jsme si přísloví, „Lež má krátké nohy“.

6.3.14 V čem jsem výjimečný, výjimečná

Téma: Komunikace, důstojnost lidské osoby, úcta k sobě

Pomůcky: Pracovní list, pastelky, krabička, na jejímž dně je zrcátko

Cíl: Uvědomit si svoji jedinečnost a hodnotu, učit se vážit si sám sebe

Senzibilizace:

Učitelka řekne dětem, že přinesla kouzelnou krabičku, do které se může podívat každý a vidět výjimečného, důležitého člověka. Ale nikomu nesmí prozradit, co tam viděl. To je tajemství. Všechny děti se postupně podívají do krabičky.

Nácvik ve třídě:

Každý, kdo se do krabičky podíval, uviděl sám sebe, protože na dně krabičky bylo zrcátko. Učitelka se zeptá, zda si někdo uvědomil, kdo je ten důležitý člověk. Jak se teď cítí, a povídáme si, v čem jsme jiní než ostatní. Každý dostane pracovní list, kde je nakreslené zrcadlo a do něj má každý za úkol nakreslit právě to, v čem on sám je výjimečný.

Hodnotová reflexe:

- V čem jsi výjimečný?
- Uvědomil sis něco nového?

Reálná zkušenost:

Každý z nás je něčím výjimečný, i ty. Všimnout si, v čem jsi jiný než ostatní a jaké jsou tvé přednosti.

Hodnocení:

Když jsem dětem ukazovala krabičku s výjimečným člověkem, bylo ve třídě hrobové ticho. Každý si to opravdu nechal jako tajemství. Až když se podíval i ten

poslední, začali jsme si o tom povídat. Bylo potřeba vysvětlit dětem, co to znamená výjimečný člověk.

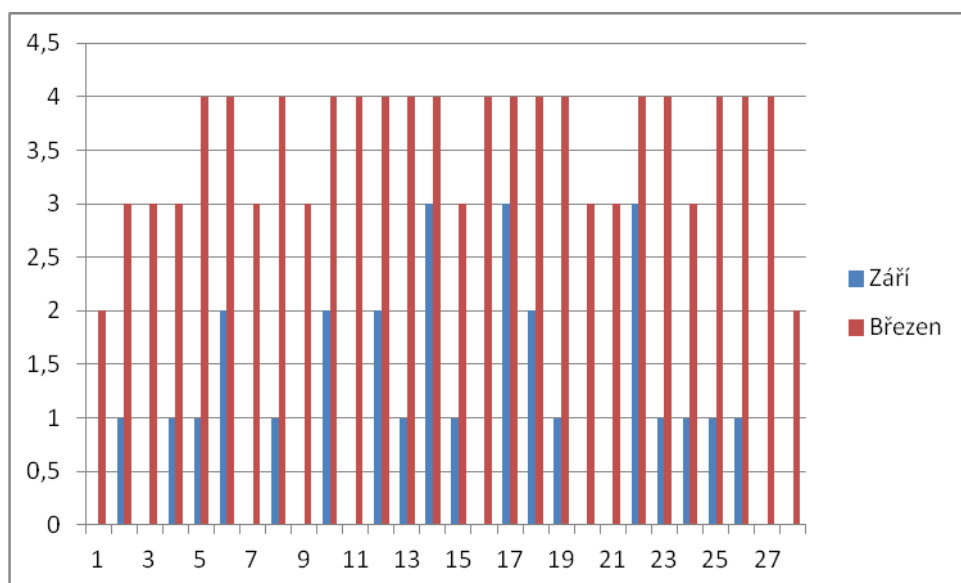
7 SHRUTÍ AKČNÍHO VÝZKUMU A POZOROVÁNÍ S KONTROLNÍ SKUPINOU

Vyhodnocení proběhlo metodou pozorování dětí a konzultací s učitelkou skupiny B viz kapitola 6.2. Výsledky pozorování jsem dala do grafů. Pozorování, které proběhlo v září je zaznamenáno v grafu modrou barvou, pozorování v březnu barvou červenou. Číslo grafu umístěná dole 1 - 28 jsou děti a čísla 0-4 po levé straně, která jsem na základě pozorování dětem přiřadila dle hodnotící škály. Pod grafem skupiny A je umístěn i graf skupiny B, ve které nebyly cíleně prosociální aktivity zařazeny. Na grafech tak můžeme vidět, jak se jednotlivé dítě zlepšilo v daných oblastech, posoudit celkové zlepšení skupiny jako celku a porovnání skupiny A se skupinou B. Níže jsou tyto grafy uvedeny.

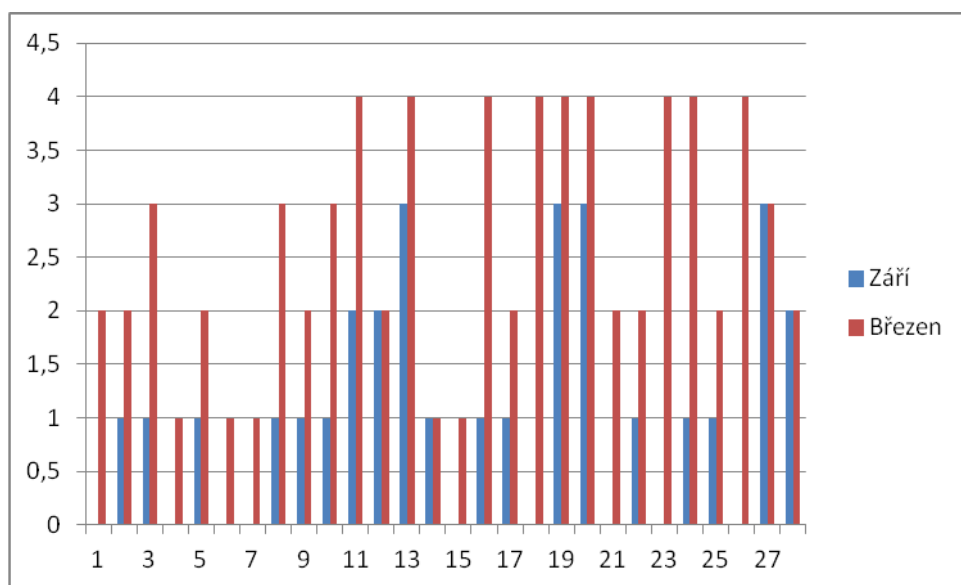
Program etické výchovy: KOMUNIKACE

Oblast: POZDRAV

Skupina: A

Skupina: B

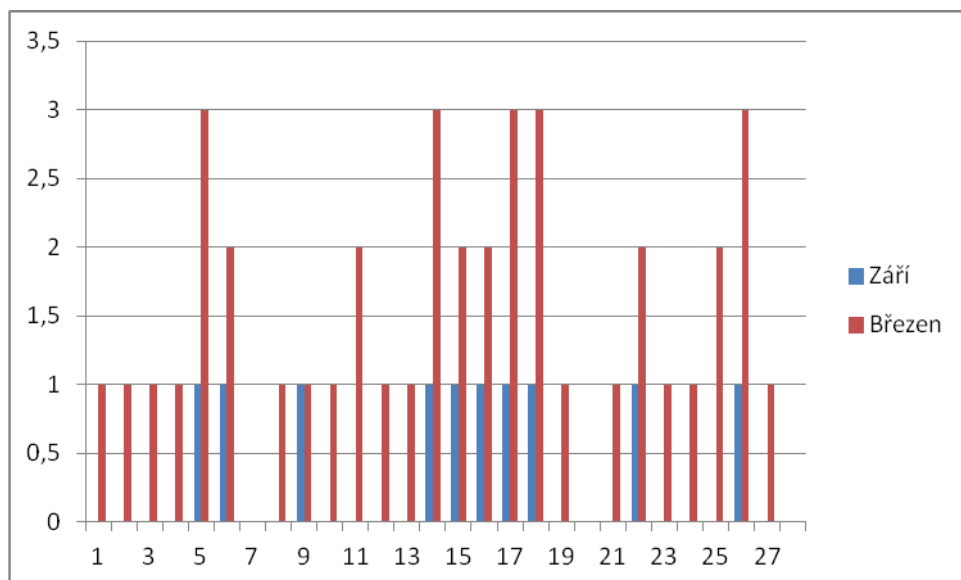

Skupina A měla v oblasti pozdravu výrazné zlepšení. Pomohly tomu aktivity zaměřené právě na pozdrav a podávání ruky.

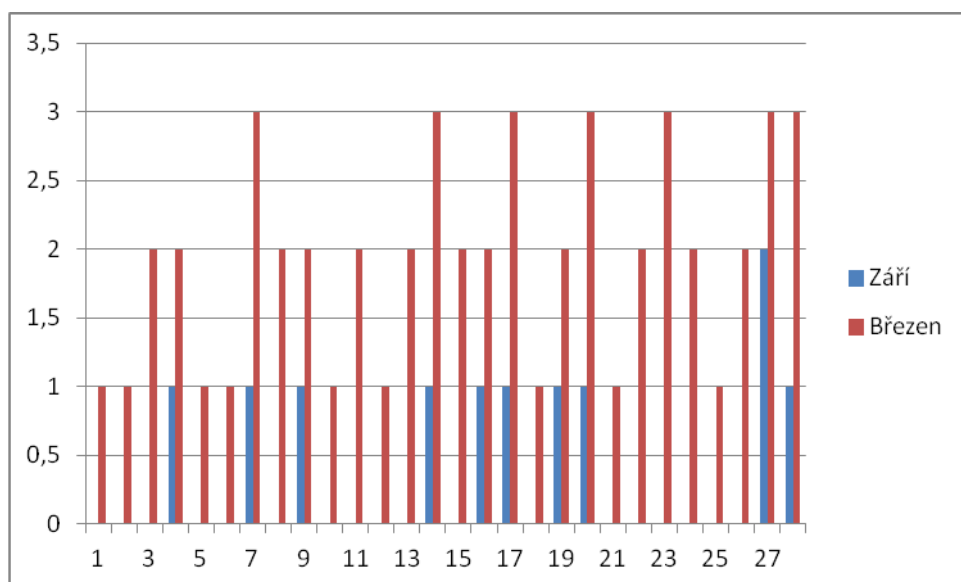
Program etické výchovy: KOMUNIKACE

Oblast: JEDNODUCHÁ KOMUNIKAČNÍ PRAVIDLA

Skupina: A

Skupina: B

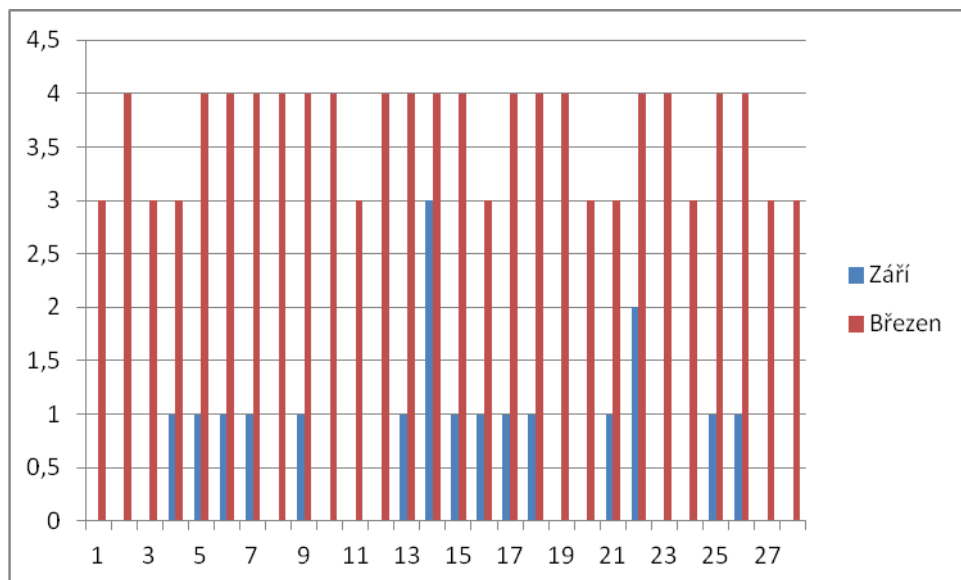

V této oblasti vyšla lépe skupina B. Na tuto oblast jsem nezařadila žádné aktivity, proto zde u dětí není velký pokrok a to i přes to, že jsem děti učila, aby neskákaly jiným do řeči, mluvily nahlas a byla jsem jim v této oblasti vzorem.

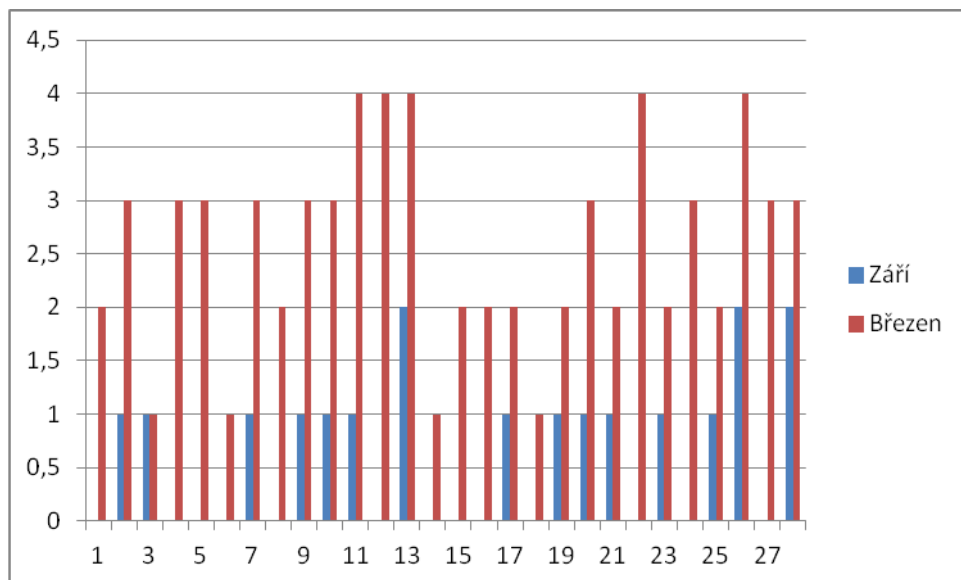
Program etické výchovy: KOMUNIKACE

Oblast: PODĚKOVÁNÍ

Skupina: A

Skupina: B

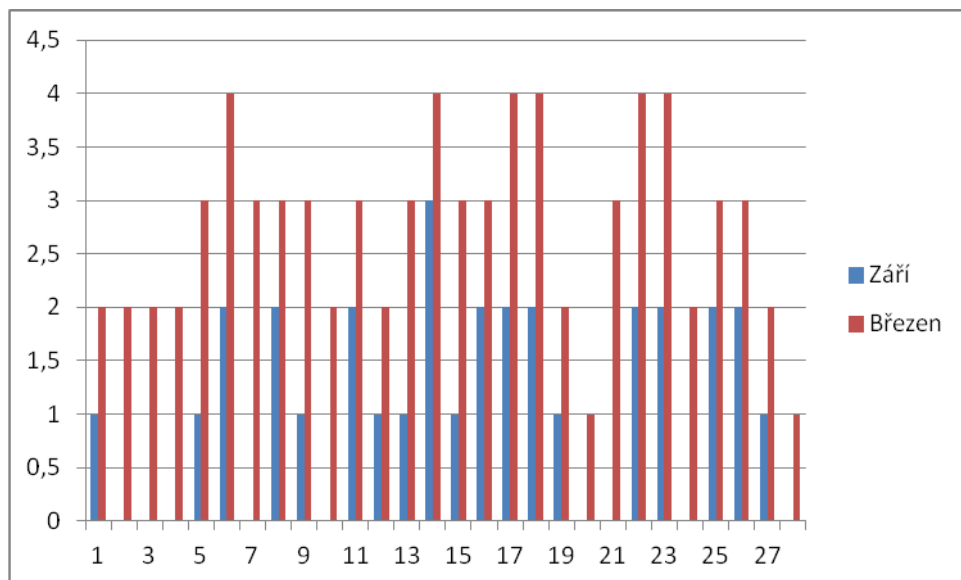

Na začátku září mě až překvapilo, kolik dětí nepoděkuje za sladkost, když jim někdo něco podá, kamarád zapne bundu či učitelka nalije polévku. Jsem ráda, že ve skupině A bylo výrazné zlepšení. V březnu měly děti zautomatizované poděkování.

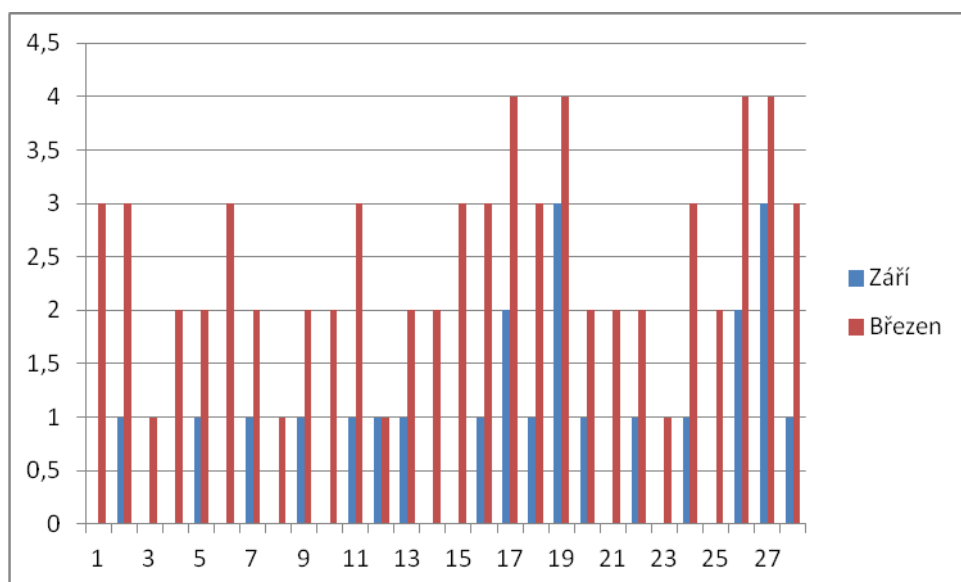
Program etické výchovy: KOMUNIKACE

Oblast: OMLUVA

Skupina: A

Skupina: B

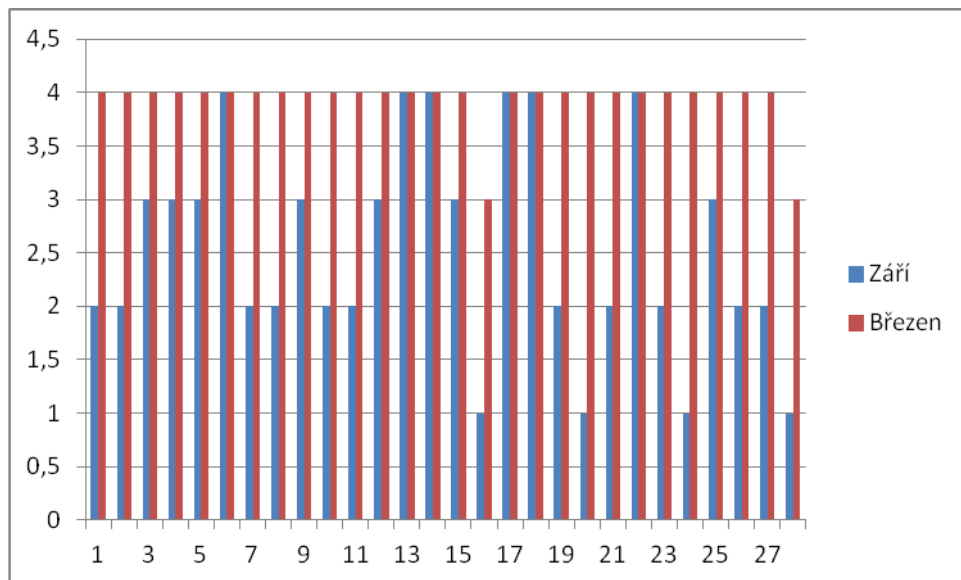

Ve skupině A bylo nepatrné zlepšení a to i přes to, že na omluvu nebyla zařazena žádná aktivita. Bylo zde pouze cílené vedení učitelky.

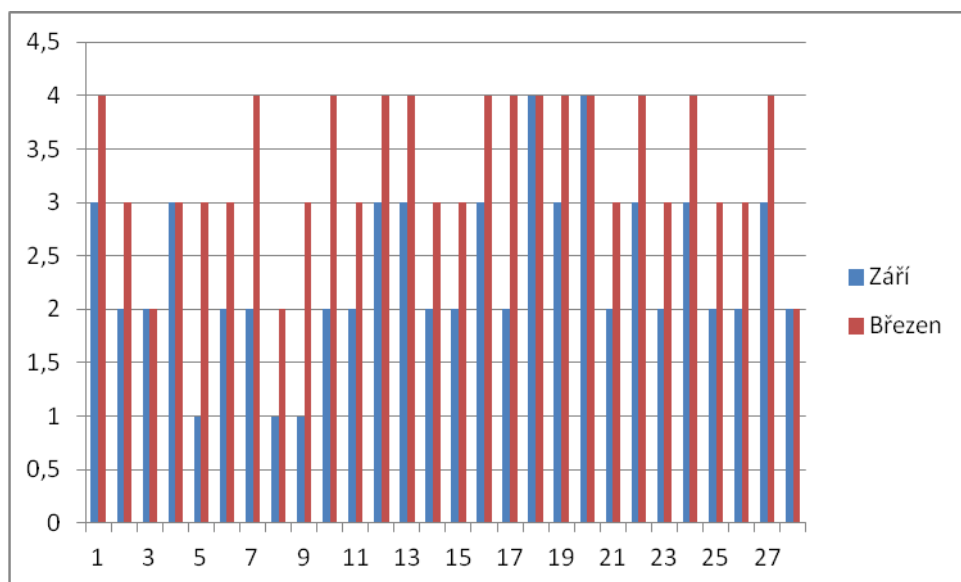
Program etické výchovy: DÚSTOJNOST LIDSKÉ OSOBY

Oblast: BLAHOPŘÁNÍ K NAROZENINÁM

Skupina: A

Skupina: B

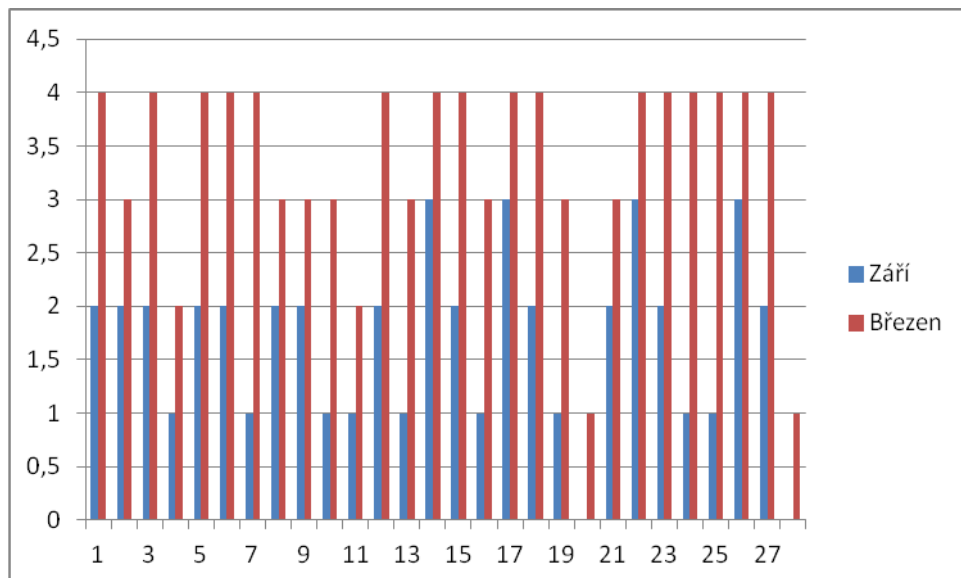

Ve skupině A je v blahopřání výrazná změna. Díky aktivitám na podání ruky, zde měly děti pevný stisk, podávaly správnou ruku, jasně a nahlas formulovaly přání.

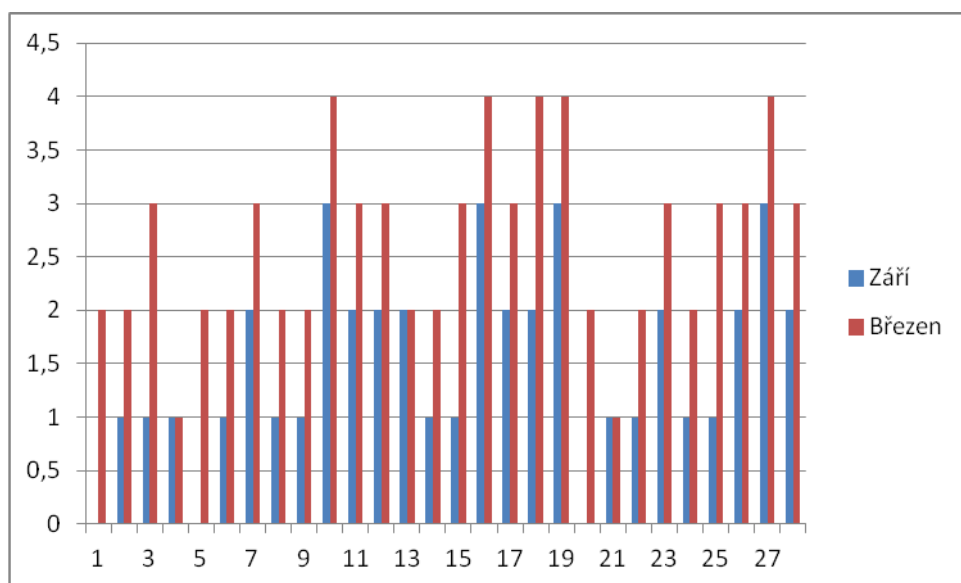
Program etické výchovy: DÚSTOJNOST LIDSKÉ OSOBY

Oblast: UMĚNÍ POTĚŠIT A RADOVAT SE S DRUHÝMI

Skupina: A

Skupina: B

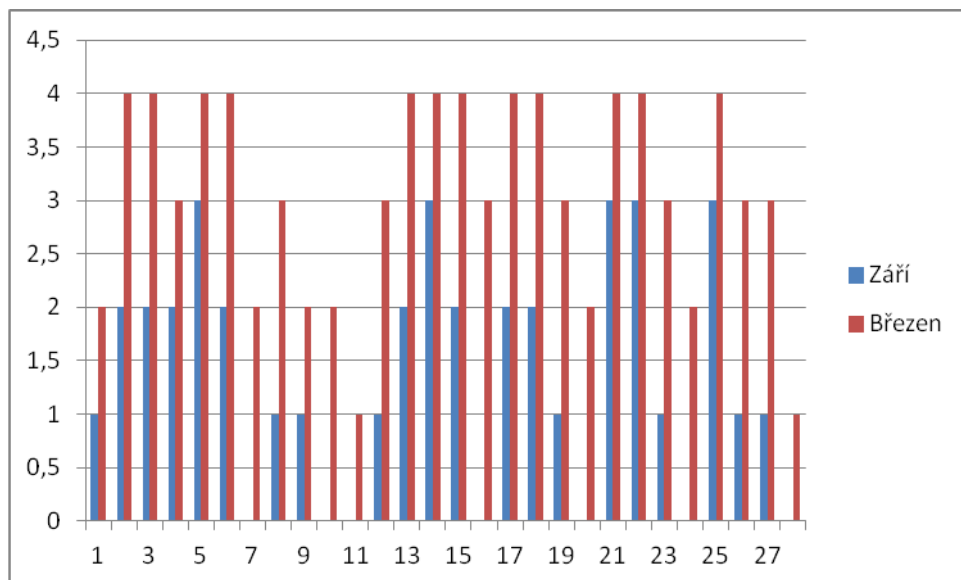

Díky pozorování jsou lepší výsledky u skupiny A. Přesto já osobně si myslím, že tato oblast je ovlivněná povahou dítěte a pohlavím. Většinou jsou to dívky, které nakreslí obrázek, aby někoho potěšily, pochválí kamarádce náušnice, aby měla radost atd.

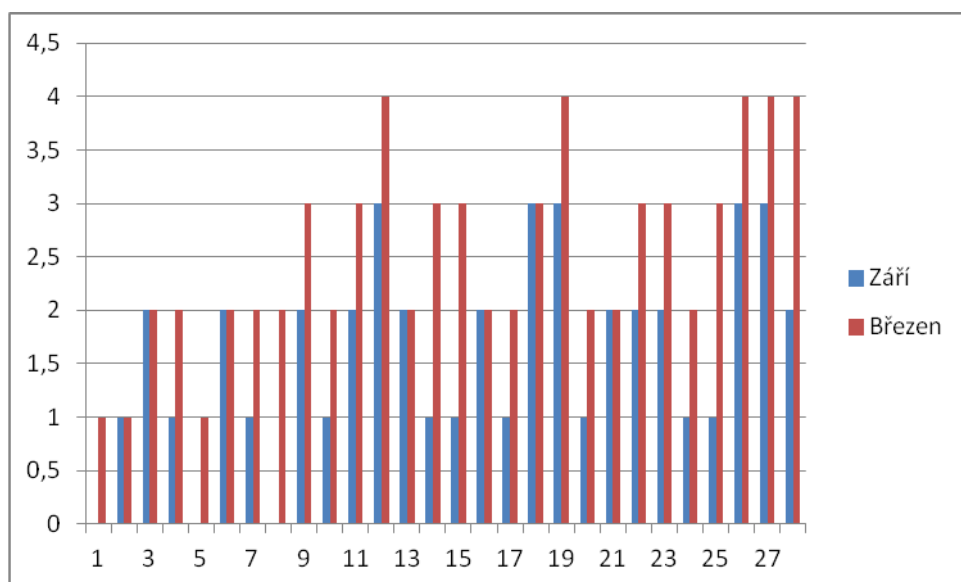
Program etické výchovy: TVOŘIVOST

Oblast: SPOLEČNÉ TVOŘIVÉ KRESLENÍ

Skupina: A

Skupina: B

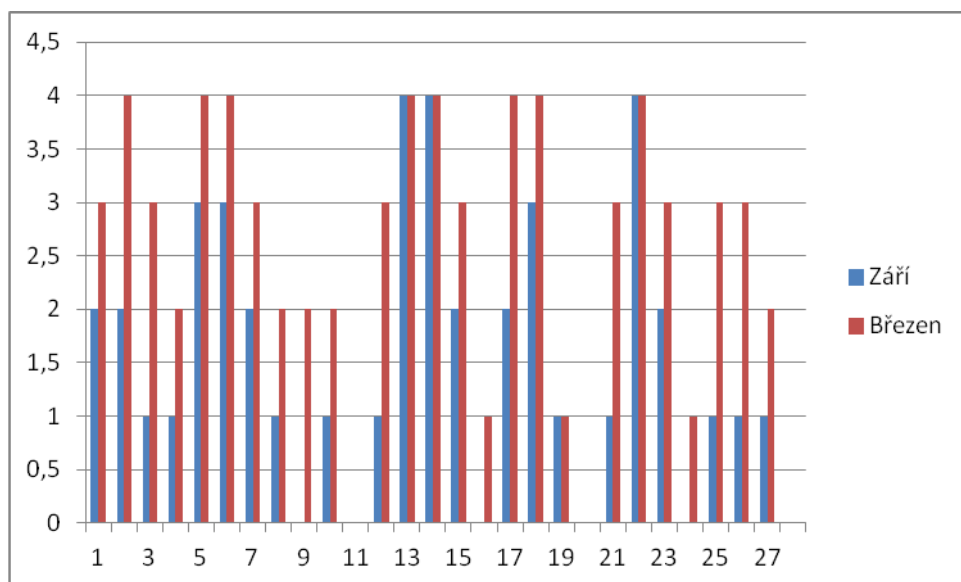

Zlepšení proběhlo v obou skupinách, přesto větší ve skupině A. Zde s dětmi byla prováděna aktivita na společné kreslení verbálně i neverbálně.

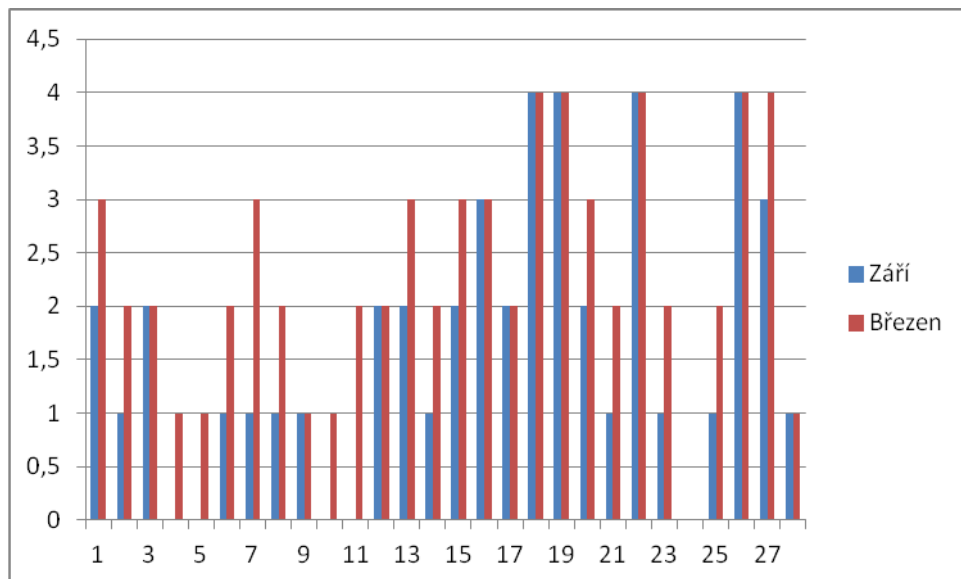
Program etické výchovy: TVOŘIVOST

Oblast: DRAMATIZACE ZNÁMÝCH PŘÍBĚHŮ, POHÁDEK

Skupina: A

Skupina: B

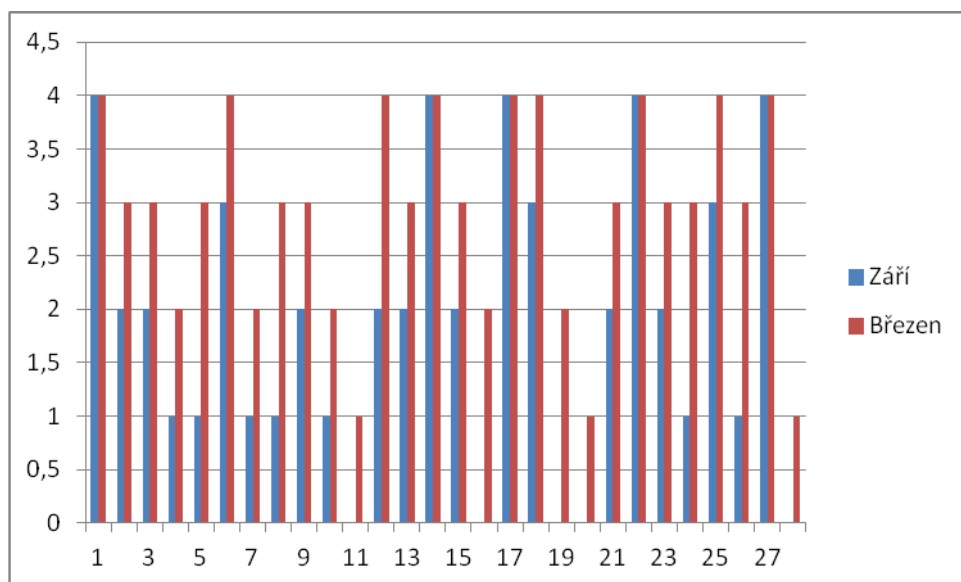

Lepší výsledky jsou u skupiny A, přesto jen nepatrně. Dramatizace probíhala na podobné úrovni v obou třídách, jak jsem zjistila po rozhovoru s učitelkou ze skupiny B. Přesto výraznější zlepšení skupiny A přisuzuji lepší spolupráci a odstranění ostychu díky prosociálním aktivitám.

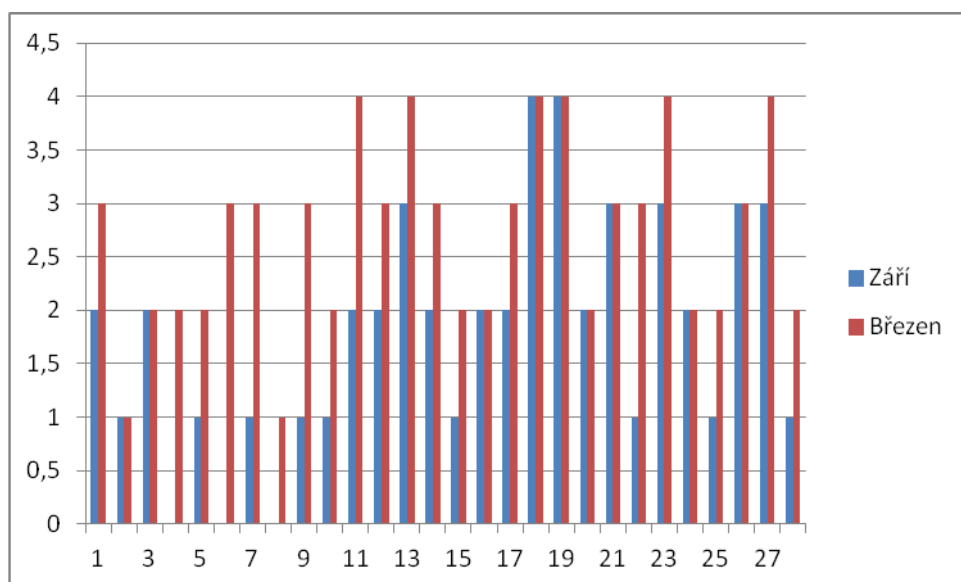
Program etické výchovy: PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

Oblast: POMOC V BĚŽNÝCH ŠKOLNÍCH SITUACÍCH

Skupina: A

Skupina: B

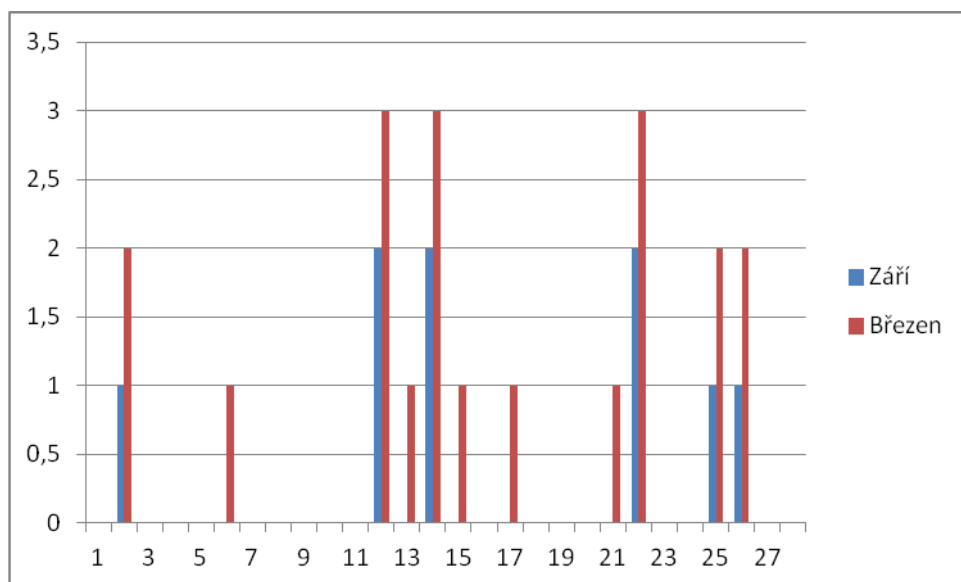

Výraznější zlepšení zde vykazuje skupina A. Děti projevovaly zájem o pomoc v běžných denních situacích jako je utírání stolů po svačině za paní školnici, uklízení postelí a zametání. Vyřizovaly vzkazy v jiných třídách.

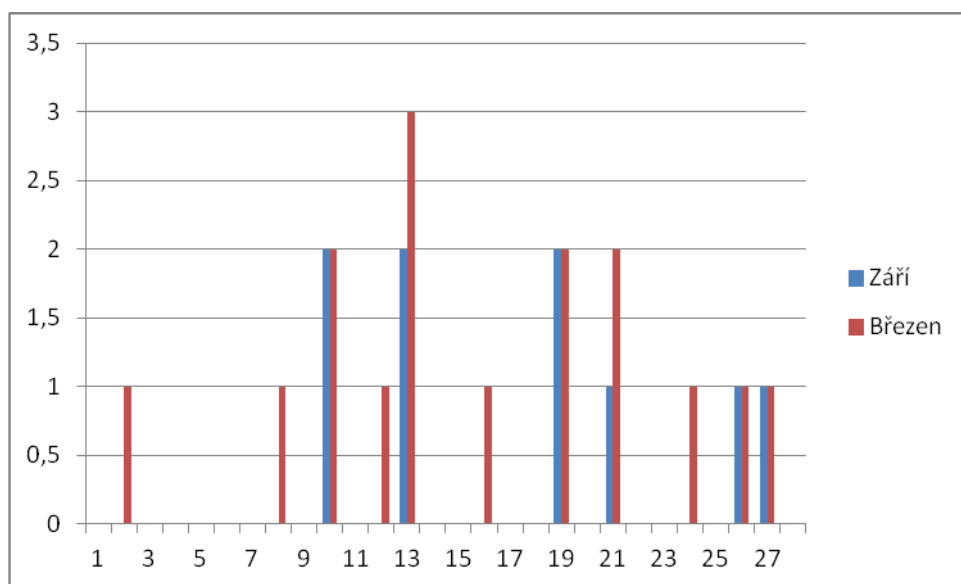
Program etické výchovy: PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

Oblast: POCHVALA

Skupina: A

Skupina: B

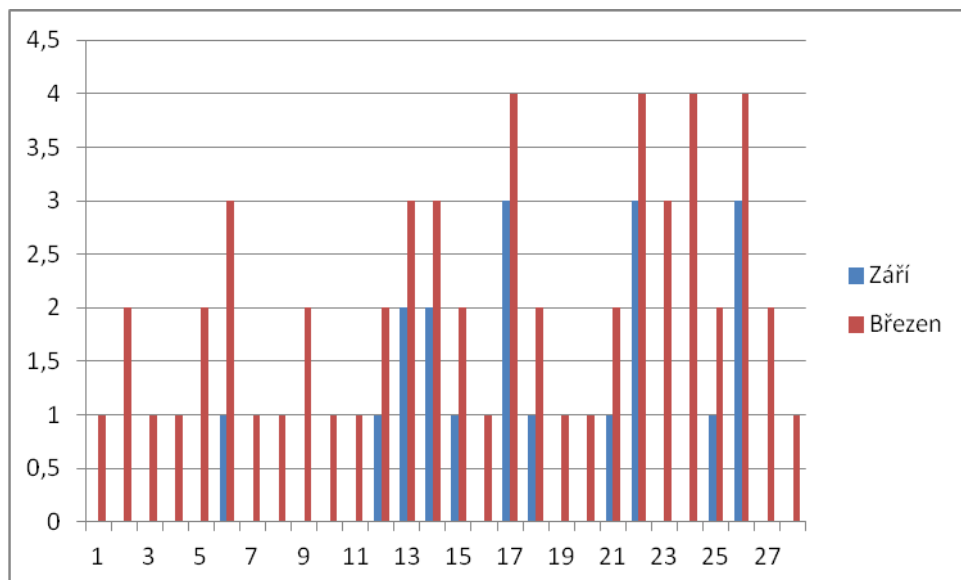

Pochvala byla oblast, která celkově dopadla nejhůře. U některých dětí se během pěti měsíců pokrok našel, ale některé děti neudělaly pokrok žádný. Omluva pro ně není automatická. Příčina je dle mého názoru nízký věk dětí.

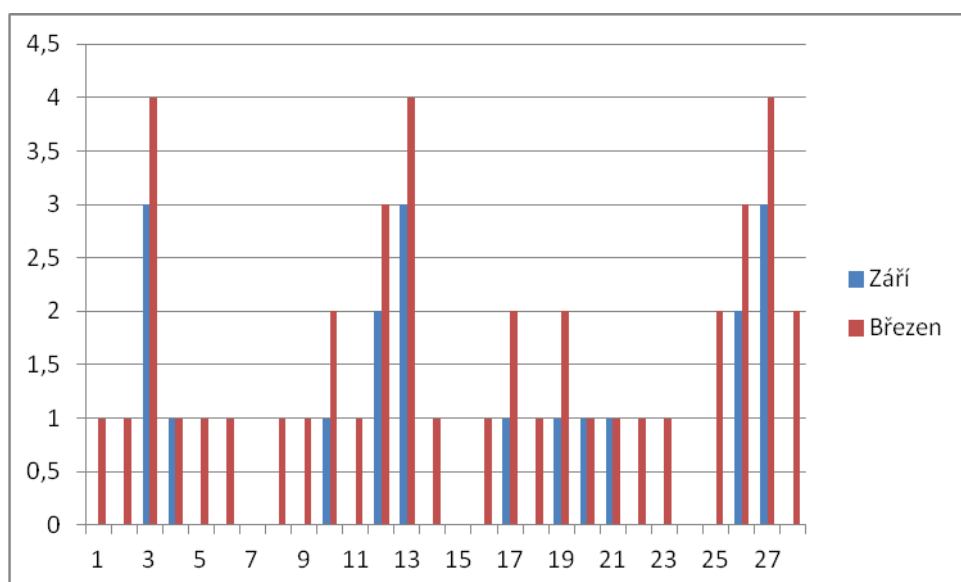
Program etické výchovy: PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

Oblast: POMOC MLADŠÍM A SLABŠÍM DĚTEM

Skupina: A

Skupina: B

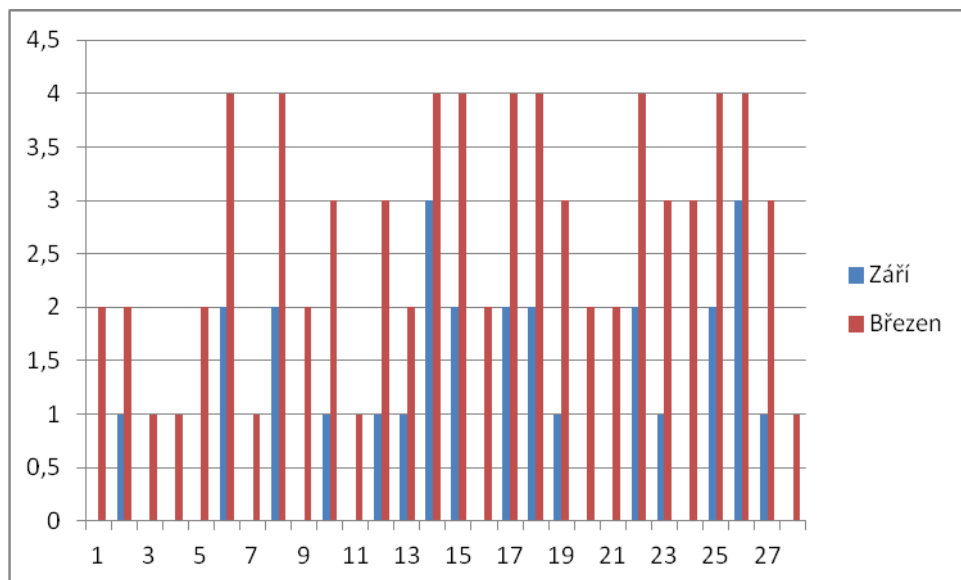

Pomoc mladším a slabším dětem na začátku září byla malá. Až pomocí spolupráce, lepšímu kolektivu a lepším vztahům jsem díky pozorování zjistila, že se tato pomoc zlepšuje, pro některé děti je automatická, rády pomáhají a to jim přináší lepší pocit.

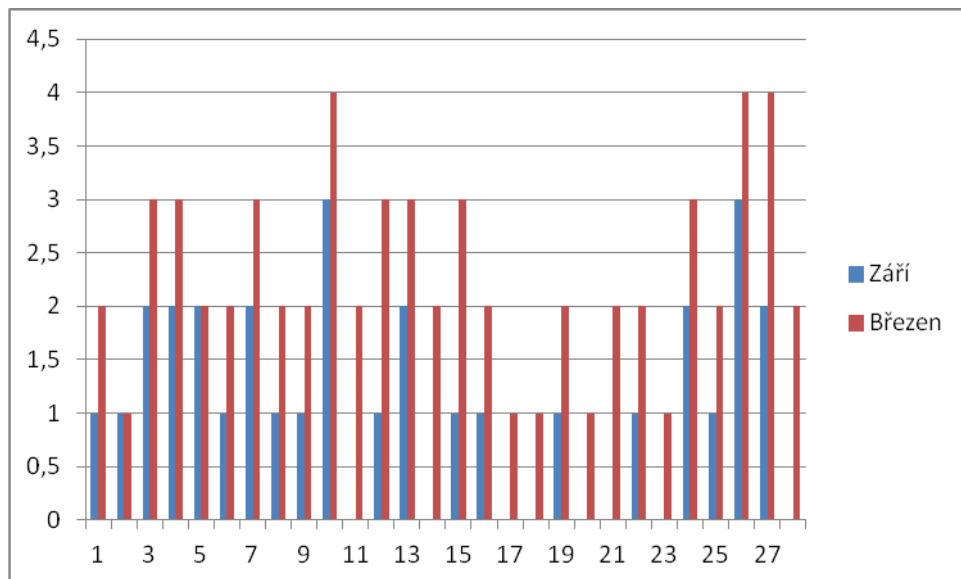
Program etické výchovy: PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

Oblast: VYJÁDŘENÍ SOUCITU

Skupina: A

Skupina: B

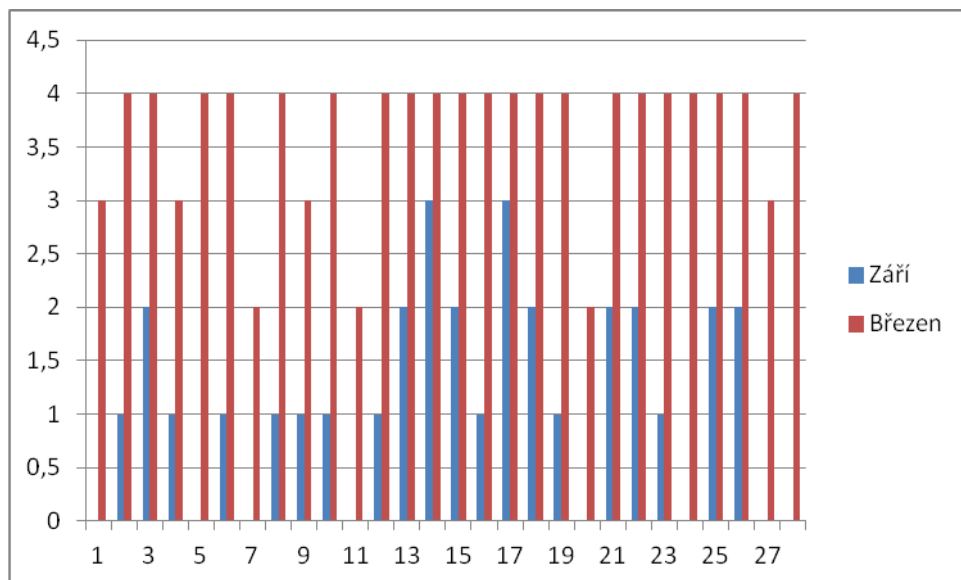

U skupiny A je výrazné zlepšení. Při pozorování dětí v březnu jsem si všímala, jak prosociálně se k sobě děti chovají, když druhý je smutný nebo ho něco bolí. Vyjádření soucitu je výraznější než v září díky lepším vztahům mezi dětmi na základě prosociálních činností,

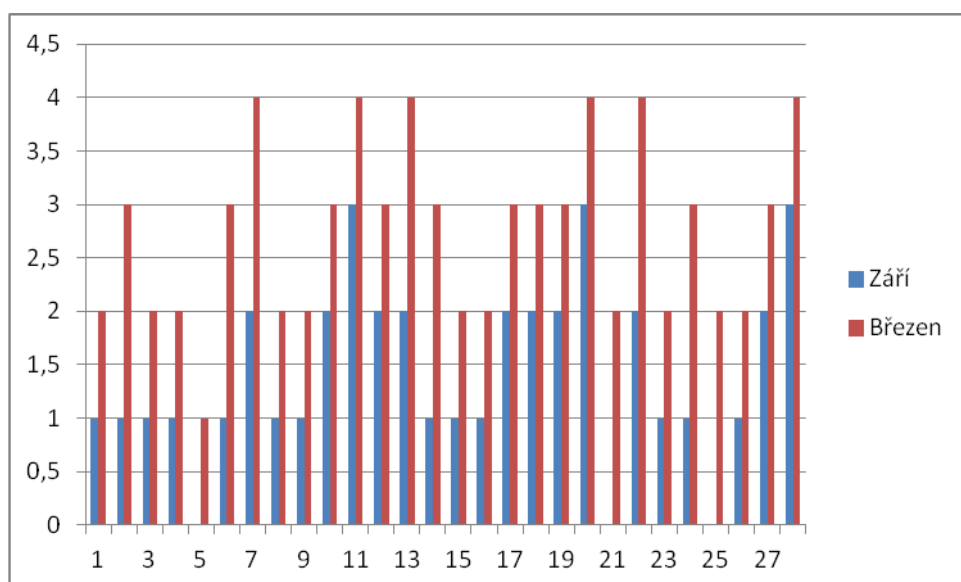
Program etické výchovy: PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

Oblast: SCHOPNOST UDĚLAT RADOST KAMARÁDOVI, JINÝM LIDEM

Skupina: A

Skupina: B

Zmiňovanou oblast hodnotím jako jednu z nejvíce vydařených. Je zde vysoký pokrok u skupiny A. Pomohla tomu aktivita, kde se děti obdarovávaly. Od té doby si navzájem nosí dárky, které doma vyrobí, aby udělaly kamarádovi radost.

9 ZÁVĚRY PRAKTICKÉ ČÁSTI

Výsledek pozorování mi potvrdil **předpoklad výzkumu**, že cílené prosociální činnosti v rámci etické výchovy zlepšují chování mezi dětmi. Ke kultivaci vztahů a lepšímu prosociální chování u dětí v rámci etické výchovy pomohly cílené činnosti - aktivity. Díky výsledkům pozorování jsem zjistila, že největší zlepšení bylo v oblastech pozdravu, poděkování, blahopřání k narozeninám, společném tvořivém kreslení a schopnosti udělat radost kamarádovi a jiným lidem. Na tyto konkrétní oblasti bylo nejvíce aktivit. Byly to aktivity na komunikaci, podání ruky a spolupráci. Oproti tomu v oblasti, jako je pochvala, nebyla výrazná změna. Na tuto konkrétní oblast nebyla zaměřena žádná aktivita. Kladl se na ni důraz při volné hře, ale i přesto je zde zlepšení během pěti měsíců minimální.

Již v průběhu pěti měsíců jsem si velmi brzy začala všimnout změn v chování dětí. Začaly k sobě být pozornější, více si naslouchaly, pomáhaly si, přestaly tolik žalovat a začaly si konflikty řešit samy. Pokud bych měla určit aktivitu, která se nejvíce osvědčila v rámci vztahů ve třídě, byla to aktivita Tři králové. Tato aktivita pomohla k lepším vztahům v kolektivu. Komu dárek vyrobí, bylo určeno losem. Vytvořily se tak vztahy mezi dětmi, které si spolu před tím nehrály. Následující dny chodily děti do třídy i po ukončení aktivity s tím, že nakreslily někomu obrázek, vyrobily doma něco pro kamaráda atd. Největší pedagogický úspěch v oblasti obdarování jsem zaznamenala, když chlapeček, který měl měsíc sádku, donesl po sundání jednomu z dětí sladkost se slovy, že mu děkuje za to, jak mu pomáhal s oblékáním a vším, když měl sádku. Uvedu zde větu od Evy Svobodové, která tuto situaci vystihuje: „Dárek dávám proto, že si myslím, že by mohl druhému udělat radost. Je výrazem bezpodmínečné lásky a důkazem prosociálního chování“ (Svobodová, 2010, s. 25).

Dále bych ráda uvedla, že se mi potvrdil **předpoklad**, kdy prosociální činnosti pomohly zlepšit vztahy mezi dětmi, zejména při řešení konfliktů. Děti si převážně konflikty řeší samy. Výrazně zde odpadlo žalování. Děti samy řeší problémy, na které stačí, jako jsou známé opakující se situace a náročnější řeší s oporou pedagoga. Neřešila jsem problémy za děti, ale pomáhala jim hledat cesty k jejich řešení.

K uvědomění si těchto postřehů mi pomohla videa, která jsem po dobu výzkumu pořizovala. Nahrávala jsem si jednotlivé aktivity a práci v komunitním kruhu. Mohla jsem tak zpětně posuzovat reakce dětí a zaměřit se na to, čeho jsem si v dané situaci nevšimla.

Jako **prostředky etické výchovy** koncipované pro mateřskou školu pro kultivaci chování dětí se osvědčila námětová hra z běžného života. Námětová hra pomohla dětem svobodně se kontaktovat s ostatními dětmi a poznávat je. Domlouvaly se na spolupráci a pravidlech v možnosti přijímat či odmítat role, organizovat hru anebo se podřizovat organizaci druhých. Děti tak v praxi zjišťovaly, co je ostatním příjemné a co ne. Učily se znát sociální normy a pravidla, trénovaly schopnost empatie a morálního úsudku.

Dalším prostředkem zde byl komunitní kruh. Komunitní kruh byl pro nás takzvaný rituál. S dětmi jsme si určili pravidla komunitního kruhu jako je pravidlo naslouchání, právo nemluvit a pravidlo úcty. S dětmi jsme si pravidla vysvětlili a před každým zahájením komunitního kruhu si je zopakovali. Pravidla pomohla opravdu k lepšímu naslouchání. Dříve, když pravidla nebyla, tak si děti mezi sebou povídaly nebo nedávaly pozor. Dávala jsem dětem možnost, aby pokud někdo pravidlo porušuje, ukázaly prstem na konkrétní pravidlo, aby si kamarád porušení uvědomil. Díky právu nemluvit, se děti cítily v kruhu bezpečně. Komunitní kruh pomáhal zlepšovat komunikaci, učil naslouchat, formulovat vlastní názor, posiloval sebedůvěru dětí, vystupovat před ostatními a respektu k názoru druhých. V komunitním kruhu se děti dozvěděly o svých kamarádech, co prožili, věci, které je baví atd. Pomáhal tak k lepším prosociálním vztahům.

K **sebereflexi výchovného stylu** mi pomohla již zmiňovaná videa, která jsem v průběhu výzkumu pořizovala. Mohla jsem si zpětně uvědomit své reakce, všimla jsem si nových situací, na které jsem mohla znovu reagovat. Osobně jsem se zaměřila právě na samostatné řešení konfliktů u dětí. Bylo důležité, aby samy hledaly způsoby řešení. Pokud nastal konflikt větší, na který děti nestačily, dala jsem jim návod k řešení. Nepodporovala jsme žalování, ale snažila jsem se dítě poslat k dané situaci, aby ji vyřešilo samo. Řeklo druhému, co ho trápí, co mu vadí a našly tak společně řešení, s kterým obě strany souhlasily. K takovému řešení pomohly aktivity zaměřené na komunikaci. V komunitním kruhu jsem dodržovala pravidla stejně jako děti, zapojovala jsem se do dění v kruhu a vytvářela u dětí pocit jistoty a bezpečí. Bylo důležité, abych všechny děti přijala takové, jaké jsou a navodila přátelské prostředí. Pokud dítě projevilo nesprávné chování, vysvětlila jsem mu následky jeho chování. Podporovala jsem empatii a vybízela k prosociálnímu chování, což se správnými argumenty bylo velmi účinné. Zaměřila jsem se na to, abych já jako pedagog byla dobrým prosociálním vzorem pro děti.

ZÁVĚR

V praktické části bakalářské práce jsem vytvořila prosociální činnosti - aktivity, které jsem realizovala s předškolními dětmi po dobu pěti měsíců. Předcházela tomu metoda pozorování, kde jsem zjišťovala aktuální stav dětí z hlediska prosociálního chování dle čtyř oblastí z programu etické výchovy. Po pěti měsících jsem metodu pozorování využila znovu a porovnála zlepšení a změny v prosociálním chování dětí v rámci etické výchovy. Výsledky pozorování jsem porovnála s druhou třídou předškolních dětí. Vše po rozhovoru s učitelkou dané třídy.

Prvním cílem této práce bylo zjistit, zda řízené prosociální činnosti vyplývající z programu etické výchovy zkvalitní vztahy mezi dětmi a jejich vzájemnou komunikaci, zejména při řešení konfliktů. Druhým cílem bylo ověřit prostředky etické výchovy koncipované pro MŠ pro kultivaci chování dětí. Třetím cílem bylo provést sebereflexi vlastního výchovného stylu při respektování principů etické výchovy.

Prosociální činnosti – aktivity byly připraveny tak, aby rozvíjely prosociální chování u dětí dle programu etické výchovy.

Z pozorování vyplynulo, že:

- řízené prosociální činnosti v rámci etické výchovy zlepšují vzájemné vztahy mezi dětmi
- řízené prosociální činnosti posilují sebevědomí dítěte
- zlepšily se vztahy mezi dětmi, zejména při řešení konfliktů
- prostředky etické výchovy podporují rozvoj prosociálního chování u dětí
- výchovný styl pedagoga je důležitý při rozvoji prosociálního chování u dětí
- lepší prosociální chování u dětí a kultivace vztahů je dlouhodobá záležitost, není otázka několika měsíců

Jsem ráda, že mi bylo umožněno zabývat se tématem Prosociální dovednosti jako součást etické výchovy v mateřské škole. Jak už jsem výše psala, aktivity v rámci etické výchovy zlepšily prosociální chování dětí a díky lepším vztahům bylo ve třídě lepší klima. Děti se do školky těší, projevují zájem o kamaráda, pomáhají si, projevují větší soucit a empatii v rámci vztahů a lépe spolupracují. Byla bych ráda, kdyby tato práce pomohla učitelkám mateřských škol jako inspirace v začleňování prosociálních činností do běžného dne v mateřské škole, protože to, co se dítě naučí teď, ovlivňuje celý jeho život.

„Vychovat prosociálně myslícího a konajícího člověka je běh na dlouho trať, úkol pro všechny stupně škol a druhy vzdělávání, ale základ úspěchu či neúspěchu se pokládá právě v období mateřské školy.“ (Svobodová, 2010, s. 131)

DISKUSE

Bakalářská práce pro mě měla velký přínos. Jako pedagog jsem se musela naučit novým strategiím. Řešit konflikty jinak, než jsem byla doposud zvyklá. Dbát na dobré klima, přátelské prostředí, kde se děti cítily jistě a bezpečně. Bylo to pro mě náročné a jsem ráda, že ve výsledcích výzkumu se moje práce odrazila. Aktivitu, které v práci popisuji jsem se snažila pro děti připravit tak, aby je bavily a skrz emoční prožitek bylo posíleno prosociální chování. V závěru práce si uvědomuji, že jsem se mohla více zaměřit na druhý cíl práce. Původně jsem zamýšlela práci postavit především na aktivitách a prostředky etické výchovy zmínit jen okrajově. Teď vidím, že jsou velmi důležité a bylo by potřeba se jim věnovat více, protože ovlivňují prosociální chování dětí.

Uvědomila jsem si, jak je rozvoj prosociálního chování důležitý v mateřské škole. Proto bych ráda pokračovala stejným směrem. Budu vytvářet a začleňovat prosociální aktivity do běžného dne v mateřské škole, budu pro děti prosociálním vzorem, vytvářet jim příznivé a přátelské klima třídy, zařazovat komunitní kruh a podporovat námětové hry z běžného života.

SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Literatura

1. GILLERNOVA I: *Psychologie pro učitelky mateřské školy*, Portál, Praha, 2010.
ISBN 978-80-7367-627-8
2. HELUS Z.: *Sociální psychologie pro pedagogy*, GradaPublishing a.s., Praha, 2015.
ISBN 978-80-247-4674-6
3. KOLLÁRIKOVÁ Z., Pupala B.: *Předškolní a primární pedagogika*, Portál, Praha, 2010.
ISBN: 978-80-7367-828-9
4. KOPŘIVA P., KOPŘIVOVÁ T., NOVÁČKOVÁ J., NEVOLOVÁ D.: *Respektovat a být respektován*, Spirála, Kroměříž, 2008. ISBN 978-80-904030-0-0
5. KOŤÁTKOVÁ S.: *Dítě a mateřská škola*, GradaPublishing, a.s., Praha, 2014
ISBN: 978-80-247-4435-3
6. LANGMEIER J., KREJČÍŘOVÁ D.: *Vývojová psychologie*, GradaPublishing, a.s., Praha, 2006. ISBN 80-247-1284-9
7. LENCZ L.: *Etická výchova pre cirkevné školy 1. časť*, Metodické centrum v Bratislavě, Bratislava, 2001. ISBN 80-8052-113-X
8. LENCZ L.: *Etická výchova pre cirkevné školy 2. časť*, Metodické centrum v Bratislavě, Bratislava, 2001. ISBN 80-8052-132-8
9. LENCZ L., OLIVARR.,: *Etická výchova*, Etické fórum České republiky, brožura
10. LEŽALOVÁ R. a kol.: *Rozvíjíme vnímání a tvořivost dětí*, Raabe, Praha, 2014.

ISBN 978-80-7496-163-2

11. MOTYČKA P.: „*Má škola vychovávat?*“ dne 14. 10. 2006, poskytnuto autorem v písemné podobě (předneseno na konferenci Etického fóra)

12. NOVÁKOVÁ M. a kol.:*Učíme etickou výchovu*, Etické fórum ČR o. s.,Praha, 2006.
ISBN 80-7130-126-4

13. NOVÁKOVÁ M., VYVOZILOVÁ Z.: *Etická výchova pro základní a střední školy: Informace pro zařazení etické výchovy do školních vzdělávacích programů*, Etické fórum ČR, Praha, 2005.

14. SVOBODOVÁ E.: *Prosociální činnosti pro předškolní vzdělávání*, Raabe, Praha, 2010. ISBN: 80-86307-39-5

15. VÁGNEROVÁ M.: *Vývojová psychologie*, Portál, Praha, 2000.
ISBN 80-7178-308-0

Internetové odkazy

16. ETICKÁ VÝCHOVA, *Portál pro etickou výchovu*[cit. 18. října 2015]
<http://www.etickavychova.cz/>

17. ETICKÉ FÓRUM ČESKÉ REPUBLIKY, *Organizace* [cit. 18. října 2015]
<http://www.etickeforumcr.cz/eticke-forum/o-nas>

18. ETICKÉ FÓRUM ČESKÉ REPUBLIKY, *O Etické výchově* [cit. 20. října 2015]
<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove-podrobneji>

19. NOVÁČKOVÁ J., METODICKÝ PORTÁL RVP, *Komunitní kruh*
[cit. 12. prosince 2015]
<http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/424/KOMUNITNI-KRUH.html>

20. RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ
[cit. 26. září 2015]

http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf

21. RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ
[cit. 26. září 2015]

<http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>

PŘÍLOHY

Příloha č.1. Fotografie - aktivita Stanovení společných pravidel

Příloha č. 2. Fotografie - aktivita Ranní přivítání

Příloha č. 3. Fotografie - aktivita Pozdrav

Příloha č.4. Fotografie - aktivita Podání ruky - hra Dobrý den, pojd'te ven

Příloha č.5. Fotografie - aktivita Kolečko informací

Příloha č.6. Fotografie - aktivita Společné kreslení

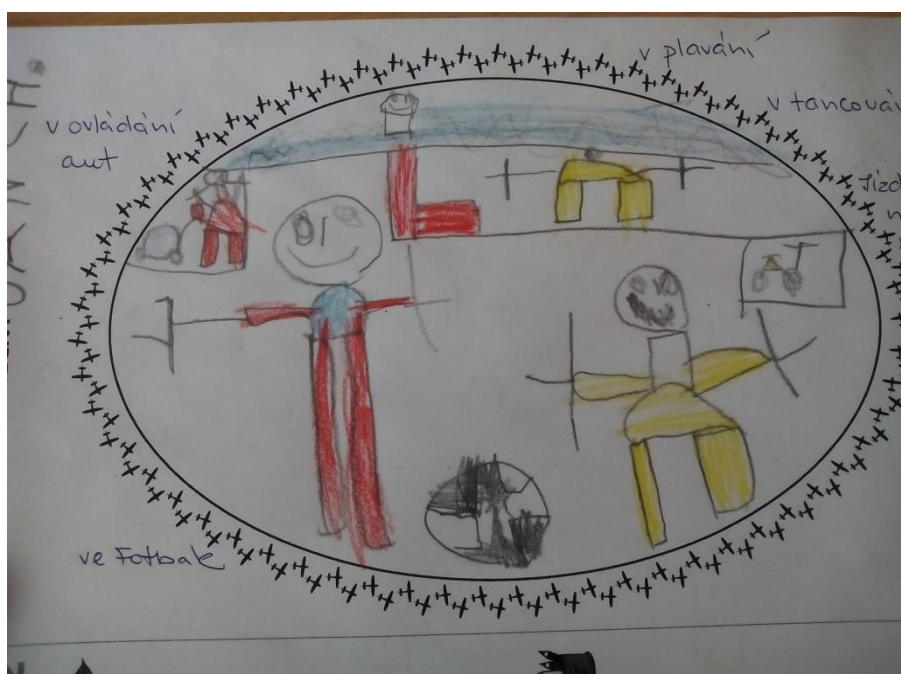
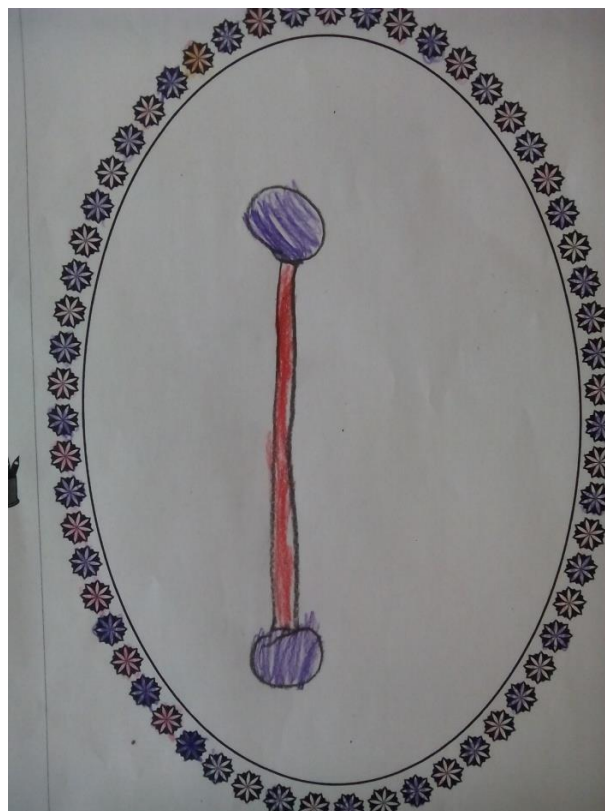
Příloha č.7. Fotografie – aktivita Kamarádká honička

Příloha č. 8. Obrázek - aktivita Krtečkovy nádoby

Příloha č. 9. Fotografie - aktivita V čem jsem výjimečný, výjimečná

Příloha č.10. Fotografie - pravidla komunitního kruhu

PRAVIDLO
NASLOUCHÁNÍ

PRAVIDLO
PRAVO
NEMLOVIT

PRAVIDLO
ÚCTY

